

3. A mai világrend kialakulása – a hidegháború és az 1945 utáni helyi háborúk

3.1. A világrend alakulása a második világháború végétől napjainkig

A második világháború végére a vesztes tengelyhatalmak – Németország, Olaszország és Japán – kiszorultak a nemzetközi politikából. A volt nagyhatalmak közül Franciaország és Nagy-Britannia is sokat veszített befolyásából, így a háború lezárása egyben az európai nagyhatalmak hegemoniájának, „az európai korszaknak” a végét is jelentette a világpolitikában. Két meghatározó szuperhatalom maradt: az Amerikai Egyesült Államok és a Szovjetunió. A háború legnagyobb nyertese az USA lett, termelési kapacitása a háború idején 31%-kal, gazdasága pedig évi 18–19%-kal növekedett. Gazdasági ereje mellett látványosan megnövekedett a katonai is, és az atombomba birtokában, valamint az *óceánpajzs* védelmében szinte sebezhetetlen szuperhatalommá vált. Mint vezető gazdasági és katonai hatalomnak részt kellett vállalnia a nemzetközi életben, nem térhetett vissza a két háború közötti elzárkózás politikájához. Elgondolása az volt, hogy egy világméretű gazdasági program segítségével megteremtik a világ gazdaság egységét, ami biztosíthatja az állandó gazdasági növekedést, a világ béke legfőbb zálogát. Ennek feltétele hatékony nemzetközi szervezetek – mint az ENSZ, a Világbank, a Nemzetközi Valutaalap stb. – működtetése. Az amerikaiak által támogatott elképzelés szerint tehát az új nemzetközi világrend a nemzetek együttműködésére épített, és legfőbb célja a béke és a biztonság fenntartása volt. Ennek a világrendnek a középpontjában az ENSZ állt, amely akkor tud hatékonyan működni, ha legalább a Biztonsági Tanács öt állandó tagja hajlandó együttműködni. Azonban az 1947-től kibontakozó hidegháború ezt lehetetlenné tette.

A hidegháború kétpólusú világot teremtett, amelyben a nemzetközi eseményeket alapvetően a két szuperhatalom köré épített tömbök, katonai szövetségek (1949: NATO; 1955: Varsói Szerződés) határozták meg. Az észak-amerikai és nyugat-európai, demokratikus berendezkedésű államok biztosították az alapvető politikai, emberi és polgári jogokat. A Szovjetuniót és a kommunista berendezkedésű országokat az elnyomás és a megfélemlítés, az egyéni szabadságjogok korlátozása és a diktatúra jellemezte. A szocialista országok gazdasági összefogását a Közös Gazdasági Segítségnyújtás Tanácsa (KGST 1949–1991) testesítette meg, amelynek lényege a szocialista tömb országai közötti áruforgalom, műszaki segítségnyújtás, szakemberképzés, tapasztalatcsere volt. Ezekben az országokban a szovjet gazdaságpolitikai elképzelések (tervezkedés, kollektivizálás) érvényesültek.

A hidegháború időszakában a nyugat-európai országok közvéleményében tudatosult, hogy katonai és gazdasági okokból is szükséges a korábbi ellentétek (például német–francia) feloldása és a minél szorosabb együttműködés kiépítése. Ebben annak eszközét is látták, hogy az USA és a Szovjetunió növekvő befolyásával szemben Európa visszanyerheti nemzetközi szerepét. Ezért elindult egy lassú integrációs folyamat, amelynek legfontosabb állomásai a következők: az európai államok újjáépítését célzó amerikai Marshall-segélyt elfogadó országok közös tevékenységének koordinálása érdekében 1948-ban alakult meg az Európai Gazdasági Együttműködési Szervezet, a politikai együttműködés érdekében pedig 1949-ben létrejött az Európa Tanács. 1951-ben megalakult az Európai Szén- és Acélközösség, amelynek célja a szén és acél közös piacának létrehozása volt. E megállapodás nyomán első alkalommal került ki nemzetállami keretből

egy fontos gazdasági ágazat. 1957-ben Rómában jött létre az Európai Gazdasági Közösség, más néven a Közös Piac, amely később több lépésben is bővült.

A gyarmati államok függetlenségi törekvései a hagyományos nagyhatalmak meggyengülésével párhuzamosan megerősödtek. Az USA és a Szovjetunió nem támogatta a gyarmati rendszer helyreállítását, sőt befolyásuk növelése érdekében segítették annak felszámolását. A gyarmati népek függetlenségének, önrendelkezésének kivívása gyakran járt együtt erőszakkal, fegyveres összecsapásokkal, elhúzódoó és véres függetlenségi háborúkkal. Az afrikai és ázsiai brit gyarmatbirodalom felbomlása a legtöbb esetben békés úton, tárgyalások során ment végbe, de a francia gyarmatbirodalom felbomlását igen véres, elhúzódoó háborúk kísérték Indokínában (1946–1954) és Afrikában (például algériai háború, 1954–1962) is. A gyarmati rendszer felbomlása során a helyi lakosság erőszakmentes ellenállását Gandhi szervezte meg Indiában, ami végül India és Pakisztán függetlenségéhez vezetett 1947-ben. Az 1960-as évek közepére zömében Afrika gyarmati országai is felszabadultak. A függetlenséget kivívó országok nehéz gazdasági helyzetbe kerültek. Napirenden voltak a törzsi vagy vallási alapú hatalmi harcok, amelyeket fokozott a szegénység, a gazdasági elmaradottság. A szemben álló csoportokat az egyik oldalról a szovjetek, a másiktól a volt gyarmattartók, illetve az amerikaiak támogatták. A kétpólusú világban a volt gyarmati országok megkíséreltek egy új, független irányvonalat kialakítani. A „harmadik világ”, az el nem kötelezettek mozgalma a bandungi értekezleten (1955) bontott zászlót. A mozgalom szellemi vezérei Nehru indiai miniszterelnök és Nasszer egyiptomi elnök voltak. A kezdeti diplomáciai sikerek után azonban nem születtek komoly eredmények. Ez magyarázható a mozgalomhoz csatlakozott országok gyengeségével és még inkább belső ellentéteikkel.

A hidegháború lezárultával maga a Szovjetunió és a Varsói Szerződés is felbomlott (1991), és az USA maradt az egyetlen hegemon szuperhatalom. Míg a 18–19. század egyértelműen a nemzetállamok világát jelentette, a nemzetközi rendszer pedig az ő kapcsolataik hálózata volt, addig a hidegháború utáni világban a nemzeti szuverenitás folyamatosan háttérbe szorult, és az államok közti konfliktusok veszélye csökkent. Az államok mellett növekvő mértékben lettek a nemzetközi rendszer teljes jogú szereplői a nemzetközi szervezetek, a transznacionális vállalatok és a nem kormányzati szervezetek. A 20. század második felében lezajlott tudományos-technikai forradalom, a világgazdaság kiépülése az egész földre kiterjedő, azaz globális problémák sorát hozta magával. A globalizáció felgyorsította a nemzetállami központú gondolkodás háttérbe szorulását, a világ sokkal összetettebbé vált. Bizonyos biztonsági problémák sokkal intenzívebben jelentek meg, és a globalizált világban egyre közvetlenebb fenyegetést jelentenek. Az új típusú kihívások közé tartozik például a terrorizmus, az etnikai konfliktusok, a tömeges migráció, a szervezett bűnözés, a túlnépesedés, a globális éghajlatváltozás, az erőforrások kimerülése és a kritikus infrastruktúrát érő támadások, amelyek közvetlenül fenyegetik a világ államait.

Az al-Káida terrorhálózat által elkövetett 2001. szeptember 11-i terrortámadás és az USA arra adott reakciója (afganisztáni beavatkozás, globális harc a terrorizmus ellen) jelezte, hogy a 21. században a területhez kevésbé köthető fenyegetések és az arra adott válaszok kerülnek előtérbe. Az úgynevezett *aszimmetrikus hadviselés* egyszerre jelent sebezhetőséget és eszközt minden nemzetközi szereplő számára. Az aszimmetria azonban mára kilépett a szigorúan vett hadviselés fogalomköréből, így katonai eszközökkel már igen nehéz választ adni rá.

A hidegháború utáni Európában Németország újraegyesítésével (1990) párhuzamosan megerősödtek a szorosabb gazdasági és politikai integráció támogatói. 1992-ben a maastrichti szerződés alapján létrejött az Európai Unió. A szerződésben a tagállamok elkötelezték magukat a teljes gazdasági és pénzügyi unió megteremtése és az összehangolt európai kül- és biztonságpolitika mellett, valamint döntöttek az uniós állampolgárság bevezetéséről és az Európai

Parlament jogkörének növeléséről. A schengeni egyezményben megszűnt az uniós tagállamok közötti országhatárok elválasztó szerepe, biztosítva ezáltal a személyek szabad mozgását.

A hidegháború utáni NATO bővítésének története a „nyitott kapuk” elvén nyugszik. Ez alapján a NATO bővítésére több lépcsőben került sor, jelenleg 31 észak-amerikai és európai tagállama van.

3.2. A hidegháború

A hidegháború 1947–1991 között zajlott a két szuperhatalom és szövetségi rendszereik között. Nevét annak köszönheti, hogy nem fajult tényleges, „forró” háborúvá, aminek oka elsősorban a nukleáris fegyverek birtoklása által bekövetkezett hadászati patthelyzet volt: mindkét fél képes lett volna nemcsak az ellenség, hanem a teljes bolygónk elpusztítására is. Így a hidegháború során a legfontosabb biztonsági kihívás a nukleáris világháború elkerülése volt, a kölcsönös elrettentés elve alapján. A hidegháború tehát alapvetően ideológiai, fegyverkezési, kulturális, gazdasági és politikai színtéren folyt, ami ugyanakkor nem jelenti azt, hogy háborús konfliktusok megvívására nem került sor. Számos helyi háború zajlott, amelyek lényegében a két szuperhatalom szembenállásnak megnyilvánulásai voltak (például koreai háború, vietnámi háború, afganisztáni háború stb.). Szokás ezen konfliktustípusokat *korlátozott háborúknak* vagy *helyettesítőkké* *vívott háborúknak* is nevezni.

A hidegháború kialakulásának veszélyére először Winston Churchill figyelmeztetett 1946-os fultoni beszédében, majd George Kennan moszkvai amerikai diplomata 1947-ben arról írt, hogy a Szovjetunió valódi célja a kommunizmus és a diktatórikus államrend kiterjesztése további államokra. A hidegháború kialakulásának gyújtópontját azonban a Truman-doktrína jelentette, amely 1947-ben meghirdette a kommunizmus terjeszkedésével szembeni feltartóztatás politikáját, azaz hogy az USA kész segítséget nyújtani minden országnak, amelynek népére diktatórikus rendszert akarnak rákényszeríteni. A Truman-doktrínának fontos részét képezte a Marshall-terv (1947), amely gazdaságilag próbálta talpra állítani Európát. A doktrína meghirdetésétől datálható a nyílt szembenállás, a hidegháború kezdete, amelyet jól szimbolizált a *berlini válság* (1948–1949) és a *koreai háború* (1950–1953).

A hidegháború négy szakasza

Az első az úgynevezett *igazi hidegháború* időszaka, amely 1947–1963 között zajlott. Folyamatosan romlott a két szövetségi tömb viszonya, állandósultak az ellentétek. Nagyjából kiegyenlített fegyverkezési verseny folyt, egyes fegyvernemeknél (például a hagyományos fegyverek tekintetében) azonban szovjet fölény volt érzékelhető. 1961-ben a szovjet vezetés utasítására megkezdődött a Nyugat-Berlint körülvevő *berlini fal* építése, amely a bipoláris világ és a hidegháború szimbólumává vált. 1962-ben a Szovjetunió titokban öt rakétaezredet telepített Kubába. Az USA biztonságára súlyos fenyegetést jelentő akció azonban légi felvételeknek köszönhetően 1962 októberében nyilvánosságra került, és erre válaszul Kennedy elnök tengeri blokádot vont Kuba köré. A hidegháború során ekkor álltak a legközelebb egy harmadik világháború kitörésének veszélyéhez a szemben álló szuperhatalmak. A *kubai rakétaválságnak* nevezett nemzetközi krízis 1963-ban zárult a Szovjetunió meghátrálásával. A hidegháború túljutott csúcspontján, amit az is jelzett, hogy a Szovjetunió és az USA közvetlen, úgynevezett *forródrótkapcsolatba* lépett egymással.

Az enyhülés időszaka 1963–1979 közé tehető. A fegyverkezési verseny folytatódott ugyan, de a harmadik világháború veszélye már nem volt olyan jelentős. A '70-es évekre az USA katonai ereje kezdte felülmúlni a Szovjetunió haderejét, habár még nem minden haderőnem vagy fegyvernem tekintetében. Az enyhülés időszakának a Szovjetunió 1979-es afganisztáni beavatkozása vetett véget, ezzel újabb elhidegülés kezdődött.

A kis hidegháború 1979–1985 között zajlott. A két szuperhatalom újra fokozta fegyverkezését, előtérbe került az űrfegyverkezés (a reagani *csillagháborús terv*). A Szovjetunióval folytatott fegyverkezési verseny újabb fordulója elsősorban nem a technikai fejlettség, hanem a gazdasági teherbírási vetélkedése volt, azaz az amerikaiak tudatosan törekedtek a szovjet gazdaság kimerítésére. A kis hidegháború szakaszának Mihail Gorbacsov főtitkári kinevezése vetett véget.

A megbékélési folyamat a hidegháború utolsó szakasza 1985–1991 között. Belpolitikájában Gorbacsov meghirdette a kommunista párt és a gazdaság megreformálását, külpolitikájában pedig újraindította a leszerelési tárgyalásokat, és javaslatot tett a csúcstalálkozóknak kialakítására. Így a nagy leszerelési konferenciák és csúcstalálkozók évei voltak ezek, miközben Közép- és Kelet-Európában megkezdődött a rendszerváltások sorozata. Berlinben 1989-ben ledöntötték a falat, 1990-ben a két Németország újraegyesült, és a korszakot a Szovjetunió 1991-es felbomlása zárta le végleg.

2000-ben Vlagyimir Putyin került hatalomra Oroszországban, aki a növekvő energiaárakból származó bevételekre támaszkodva célul tűzte ki az orosz fegyveres erők átfogó modernizációját. Új katonai doktrínát alkotott, és gyökeres reformprogramot hirdetett. A 2008-ban kirobbant *orosz–grúz háború* a reformfolyamat szempontjából is fontos állomásnak számít, ami felhívta a figyelmet az orosz fegyveres erők jelentős hiányosságaira és problémáira. Ennek érdekében egy újabb többlépcsős fejlesztési programot dolgoztak ki, amely számos eredményt hozott. A legtöbb elemző egyetért abban, hogy az orosz–grúz háború volt a kezdőpontja annak a külpolitikának, amelynek értelmében Oroszország akár katonai erővel is érvényesíti akarátát a régió belül. A 2011 óta tartó szíriai konfliktusban Oroszország a szír elnököt, Bassár el-Aszadot támogatja, hiszen Szíria a hidegháború óta szövetségese, és a térségben található az egyetlen földközi-tengeri orosz támaszpont is. Az USA kezdetben a felkelők mellé állt, így sokáig úgy tűnt, hogy orosz és amerikai egységek is szembekerülnek majd egymással. 2014-ben orosz fegyveresek megszállták a Krím-félszigetet, aminek következtében a helyi parlament kikiáltotta függetlenségét, majd a terület csatlakozott az Oroszországi Föderációhoz. Ukrajna mozgósított, összehívták az ENSZ BT-t, és az ENSZ érvénytelennek nyilvánította a krími népszavazást. Kelet-Ukrajnában oroszbarát szeparatisták ugyancsak műveletekbe kezdtek, amelyekbe az orosz haderő is bekapcsolódott az ukrán fegyveres erőkkel szemben. A hidegháború óta eltelt időszakban tehát a NATO és az újra fegyverkező Oroszország viszonya látványosan megromlott, és ezt a helyzetet egyes elemzők új vagy második *hidegháborúként* értékelik.

3.3. Az 1945 utáni helyi háborúk

3.3.1. A koreai háború (1950–1953)

A második világháború végén összeomlott a japán gyarmati uralom a félsziget felett, ami geopolitikai vákuumot eredményezett. A 38. szélességi foktól északra szovjet, délre amerikai csapatok

szállták meg a területet, ami a két országrész eltérő társadalmi-gazdasági fejlődéséhez, majd 1948-ban az északi Koreai Népi Demokratikus Köztársaság (KNDK) és a déli Koreai Köztársaság kikiáltásához vezetett. Ezt követően a szovjet és az amerikai csapatok lényegében elhagyták Koreát, azonban katonai tanácsadók maradtak.

A belső és a nemzetközi szembenállás az északiak által (Moszkva és Peking háttértámogatásával) kirobbantott háborúba torkollott: 1950. június 25-én észak-koreai csapatok támadást indítottak Dél-Korea ellen. A déli főváros, Szöul pár napon belül észak-koreai kézre került. Az északiak sikereinek egyik oka, hogy a déli erők nem voltak felkészülve, csapataik mélységben, széttagoltan helyezkedtek el, a másik ok pedig az volt, hogy az északiak hadereje a *kínai polgárháborúban* (1946–1949) sok tapasztalatot szerzett és harcedzetté vált. Az ENSZ BT a támadással összefüggésben agresszornak minősítette a KNDK-t, felszólította csapatai visszavonására, ellenkező esetben szankciókat és fegyveres fellépést helyezve kilátásba. A szavazásnál a Szovjetunió abban az időben a kínai kérdés miatt bojkottálta a BT üléseit, így nem tudott élni vétőjogával. A BT felszólította tagállamait, hogy nyújtsanak fegyveres segítséget Dél-Koreának. Az ENSZ által felállított haderő 90%-át az USA (a háború egésze alatt 2,4 millió fő) és Dél-Korea adta. Az ENSZ-erők parancsnoksága alá további 16 ország küldött csapatokat: Nagy-Britannia, Kanada, Ausztrália, Törökország, Franciaország, Belgium, Hollandia, Luxemburg, Görögország, Etiópia, Kolumbia, Kuba, Új-Zéland, a Fülöp-szigetek, Thaiföld és a Dél-Afrikai Unió is. Ezenfelül öt ország – Dánia, Olaszország, Norvégia, India és Svédország – küldött orvosi segítséget.¹ Truman elnök a második világháború csendes-óceáni hadszínterének hőstét, Douglas MacArthur tábornokot nevezte ki az ENSZ-erők élére.

1953. július 27-én került sor a fegyverszüneti egyezmény aláírására, amely a 38. szélességi fok mentén állapította meg a határvonalat, és a két ország között egy 2 km-es demilitarizált övezetet hozott létre. A háborús veszteség kínai és észak-koreai részről elérte a másfél millió főt, míg az ENSZ-erők több tízezer, Dél-Korea pedig százezres nagyságrendű veszteséget könyvelhetett el. A polgári áldozatok számát 1–3 millió fő közé teszik.

A koreai háború szakaszai

A háborút négy szakaszra oszthatjuk. Az *első szakasz* 1950. szeptember közepéig tartott. Az északiak a meglepetés erejét kihasználva a Puszán–Tegu körüli, délkeleti háromszög kivételével az egész félszigetet elfoglalták.

A *második szakaszt* (1950. szeptember–október) az amerikai csapatok partra szállása vezette be az északiak hátában, a félsziget közepén, Inshonnál. Rövid időn belül az amerikaiak felszabadították Szöult, majd az ENSZ közgyűlése felhatalmazta az ENSZ-erőket, hogy a 38. szélességi körtől északra is tevékenykedhessenek az egységes és demokratikus Korea helyreállítása érdekében. Október 19-én Phenjan a szövetségesek kezére került, akik egészen a kínai határig nyomultak előre.

A *harmadik szakasz* (1950. október – 1951. július) kezdetét október 25-én a kínai csapatoknak a Jalu folyón keresztül indított támadása jelentette. Kína nyíltan azonban csak a következő hónapban lépett be a háborúba, mintegy félmillió fővel (a háború egésze során 3 millió kínai

¹ Érdemes megjegyezni, hogy Magyarország a „szocialista testvériség” jegyében Észak-Koreába számos magyar orvost küldött, Szarivon városában pedig kórházat is alapítottak, amely Rákosi Mátyás nevét viselte. A kórházat jelenleg Magyar Kórháznak hívják, és az épület előtti oszlopon köszönetnyilvánító felirat olvasható koreai és magyar nyelven.

katona harcolt), akik egyesülve a KNDK haderejével dél felé szorították a szövetséges csapatokat. Phenjan rövidesen ismét az északiak kezére került, és Incshonnál is evakuálni kezdték a szövetséges erőket. MacArthur tábornok az atombomba bevetését kérte Truman elnöktől, ami a harmadik világháború kirobbanását eredményezhette volna. 1951 januárjában a kínai és az északi csapatok elfoglalták Szöült, azonban két hónappal később a szövetségeseknek sikerült azt visszafoglalniuk. MacArthur tábornok újból az atomfegyverek bevetésére kért engedélyt, azonban Truman elnök ezt ismételten megtagadta, és leváltotta a főparancsnokot. A tavasz folyamán a kínai csapatok két nagy offenzívát is indítottak, amelyek részleges sikerek után elakadtak, sőt, az ENSZ-erők is ellentámadásba tudtak átmenni.

Mindezek következtében nyáron beköszöntött a háború *negyedik szakasza* (1951. július – 1953. július), amelyet a pátthelyzet jellemzett. Közben fegyverszüneti tárgyalások kezdődtek, amelyek azonban elakadtak. A háború további részében állásháború folyt, miközben a szövetségesek légierije folytatta a légi harcokat a kommunista erőkkel szemben, valamint az északi utánpótlási és kommunikációs vonalak bombázását, a haditengerészet pedig a kikötők ágyúzását. 1952 novemberében Eisenhowert választották az USA elnökévé, 1953 márciusában pedig meghalt Sztálin. Az új szovjet vezetés nyomást gyakorolt Mao Ce-tung kínai vezetőre a háború befejezése érdekében, így Panmindzsonban folytatódtak a béketárgyalások.

A koreai háború újdonságai közé tartozott az első generációs sugárhajtású vadászgépek közötti légi harc (szovjet MiG–15 és amerikai F–86); a baktériumbomba alkalmazása a szövetségesek részéről (fertőzött rovarok, tárgyak, élelmiszerek révén) a sűrűn lakott vidékek fertőzésére; a napalm széles körű alkalmazása (ezzel a gyújtóanyaggal töltötték meg a légibombákat, a harcokcsik és a gyalogság elleni aknákat, a robbanótölteteket, a reaktív tüzérségi löszereket és a lángszórókat); a harcászati légi deszantok leszállítására alkalmas helikopterek kipróbálása; valamint a helikopterek első tömeges bevetése (felderítésre, megfigyelésre, sérültek kimentésére).

A koreai kérdés a háborút követően hosszú évtizedekre a nemzetközi helyzet potenciális válsággócá maradt. A két Korea kapcsolatában csak a hidegháború lezárását követő évtizedben került sor enyhülésre, az északi fél igyekezett a kapcsolatokat normalizálni, mivel a Szovjetunió összeomlásának következtében nagy szüksége volt Dél-Korea és a világ többi részének gazdasági támogatására. A KNDK nukleáris programja – amelynek eredményeként 2006-ban sor került az első sikeres kísérleti robbantásra – és ballisztikusrakéta-programja nemegyszer súlyos feszültségekhez vezetett Dél-Koreával és az USA-val, azonban 2018-ban reményekre adott okot Kim Dzsongun (az alapító Kim Irszen unokája) észak-koreai vezető és Mun Dzsein dél-koreai államfő találkozója, amely a Koreai-félsziget nukleáris leszerelésének és a koreai háború formális lezárásának előmozdítását tűzte ki célul.

3.3.2. Az indokínai (1946–1954) és a vietnámi háború (1965–1973/1975)

A második világháború végéhez közeledve a Viet Minh (a Vietnám felszabadításáért küzdő politikai mozgalom) 1945 augusztusában népfelkelést szervezett a japán megszállók ellen. A vietnámi kommunisták vezetője, Ho Si Minh a következő hónapban Hanoiban kikiáltotta a Vietnámi Demokratikus Köztársaságot (VDK). A világháború lezárultával azonban visszatértek a korábbi francia gyarmatosítók (Indokína 1887 óta volt francia gyarmat), akik kénytelenek voltak elismerni a VDK-t mint a Francia Unió tagját. Mindez azonban Vietnám részére saját parlamentet, kormányt, hadsereget, önálló pénzügyeket eredményezett. 1946-ban viszont a francia politika

megváltozott, korlátozni próbálták a VDK autonómiáját, és délen önálló államot alapítottak. Mindezek következtében háború bontakozott ki a félszigeten (első indokínai háború, 1946–1954). A franciáknak sikerült az észak-vietnámi hegyekbe szorítani a Viet Minh egységeit, akik így gerillahadviselést folytattak. A szovjet és a kínai segítségnek köszönhetően azonban a Viet Minh-erők fokozatosan megerősödtek: 1952-ben átkaroló műveletet indítottak Laosz irányából, és 1953-ban kijutottak a Mekong deltájába. Közben a franciák egyre inkább amerikai segítségre szorultak, mivel a kommunista erők délkelet-ázsiai terjeszkedésének megállítására az USA egyre erőteljesebben bekapcsolódott a háborúba. Először a franciáknak nyújtott katonai segélyeket növelték, majd 1950-ben katonai missziót létesítettek Vietnámban. 1954-re a háborút 80%-ban már az USA finanszírozta.

A franciák elgondolása a háború során a gerillahadviseléssel szemben az volt, hogy a stratégiai utánpótlási vonalak mentén megerősített támaszpontokat hoztak létre, így kényszerítve a gerillákat a nyílt összecsapásra. Itt kihasználva technikai és fegyverzetbeli fölényüket rendre vereséget mértek a Viet Minh erőire (például Hoa Binh 1951–1952, Na San 1952). Így került sor a háború sorsát is eldöntő csatára 1954-ben Dien Bien Phunál, ahol azonban a Viet Minh-erők, kihasználva a franciák légi utánpótlásban rejlő gyengeségeit, elfoglalták a franciák megerősített támaszpontját. A súlyos francia vereség hatására békekötésre került sor Genfben, ahol a 17. szélességi fok mentén elválasztották egymástól Észak- és Dél-Vietnámot.

Az egyezményt azonban sem a Vietnámi Állam, sem az USA képviselői nem írták alá. Saigonban amerikai bábkormány alakult, amely 1955-ben kikiáltotta a Vietnámi Köztársaságot. Hamarosan azonban kommunista vezetésű gerillamozgalom (Vietkong) bontakozott ki, amely felvette a harcot az amerikai bábkormány ellen. A VDK Laoszon és Kambodzsán keresztül szállította az utánpótlást a Vietkong számára (*Ho Si Minh-ösvény*), míg az amerikaiak fegyverrel és tanácsadókkal támogatták Dél-Vietnámot. A Vietkong egyre komolyabb sikereket ért el, 1960-ra az ország területének mintegy harmada állt az ellenőrzése alatt. 1964. augusztus 2-án a VDK partjainál lévő Tonkini-öbölben incidens bontakozott ki az amerikai és az észak-vietnámi haditengerészeti egységek között, ennek megtorlásául az amerikai légierő bombázni kezdte a VDK-t. Kibört a *második indokínai* vagy más néven a *vietnámi háború* (1964–1973/1975).

A háború első szakasza az *eszkaláció* volt (1964–1968): az amerikaiak hadászati terve szerint a Vietkong-erőket el kívánták szigetelni a VDK-tól, Laosztól és Kambodzsától, hogy részenként semmisíthessék meg őket. 1964 nyarán, a Dél-Vietnám területén harcoló amerikai csapatok létszáma közel 100 ezer fő volt. 1965-ban újabb amerikai erők szálltak partra Da Nang és más kikötők körzetében. Az év végére így már mintegy 200 ezer, 1968-ra pedig mintegy félmillió amerikai katona harcolt Dél-Vietnámban. 1967-ben 25 egymást követő és egymással párhuzamosan folyó hadműveletet indítottak, amelyben összesen másfél millió fő, 4500 löveg és aknavető, 500 harckocsi, 4100 repülőgép és helikopter vett részt. Az elért sikerek ellenére a Vietkong harc-készségét mégsem sikerült megtörni, olyannyira nem, hogy 1968 elején hadászati ellentámadást indított (*Tet-offenzíva*), amely gyökeres változást hozott az amerikaiak háborús elképzeléseiben.

A háború második szakasza (1968. július – 1973. január) a háború méretének csökkentésével és a fegyveres küzdelem *vietnamizálásával* telt. Az amerikai vezetés igyekezett a terheket a saigoni rezsimre áthárítani, saját csapatait pedig fokozatosan kivonta Dél-Vietnám területéről. Az amerikaiak ezt követően már csak kisebb erőkkel hajtottak végre úgynevezett megtorló hadműveleteket. A Vietkong-erők 1969 tavaszán indították meg második hadászati támadásukat, amely a Mekong deltavidékében bontakozott ki, az ellenséges erőket hadászati védelemre kényszerítve. A sikerek eredményeként kikiáltották a Dél-vietnámi Köztársaságot és megalakították az Ideiglenes Forradalmi Kormányt. Az új kormány fegyveres erőit korszerű technikával,

köztük nagyszámú szovjet és kínai harcokcsival látták el. Az amerikai vezetés 1971 elején közel 50 ezer főt vont össze a kambodzsai határon, majd 2000 repülőgép és helikopter támogatása mellett betörték az országba. A cél az Indokínai-félsziget kettészakítása, végső soron a dél-vietnámi ellenállóknak a VDK-tól és a kambodzsai kommunistáktól való elszigetelése volt. Közben nagy intenzitású légitámadások zajlottak a VDK területe ellen, de ez sem tudta megtörni annak ellenállását. 1972 tavaszán a dél-vietnámi ellenállók a harmadik hadászati támadásukat is megindították, amelynek eredményeként Dél-Vietnám területének jelentős része került a fennhatóságuk alá, és a saigoni csapatok súlyos veszteségeket szenvedtek. A saigoni kormányt csak az amerikai légierő, valamint a flotta mentette meg a teljes összeomlástól. Mindez az amerikai vezetést békeszerződés megkötésére kényszerítette, amelyet 1973. január 27-én írtak alá Párizsban.

A háború harmadik szakaszát (1973. január – 1975. április) különleges szakasznak szokták nevezni, amelyben az USA fokozatosan kivonta erőit Vietnámból, de továbbra is segítséget nyújtott a dél-vietnámi kormánynak (körülbelül 10 ezer tanácsadó, haditechnika átadása stb.). Végül azonban Dél-Vietnám ereje megtört, az északiak a békeszerződést megszegve 1975-ben lerohanták az országot, és elfoglalták Saigont. A két ország 1976-ban Vietnámi Szocialista Köztársaság néven hivatalosan is egyesült.

A háború áldozatainak száma amerikai oldalról közel 50 ezer halott és 300 ezer sebesült (a 2,5 millió ott szolgált katonából), dél-vietnámi oldalról 250 ezer fő, míg észak-vietnámi oldalról 650 ezer fő. A vietnámi civil áldozatok száma kétmillió főt tett ki.

A vietnámi háború sajátosságai

A vietnámi háború sajátosságai közé tartozott a *napalm* nagymértékű használata (körülbelül 400 ezer tonna), amely ugyan már a koreai háborúban is fontos szerepet kapott, azonban a vietnámi háborúban egy továbbfejlesztett változatát használták, főleg élőerő és olyan célpontok ellen, amelyeknél kímélni igyekeztek az épített környezetet. Az amerikaiak a helyi dzsungelnövényzet és az ellenség rizstermő területeinek pusztítására súlyosan mérgező hatású *vegyszereket* alkalmaztak (például Agent Orange), amely több százezer ember halálát és torzszülött gyermekeket eredményezett generációkon keresztül.

A háború jelképévé vált helikoptert már a koreai háborúban is alkalmazták, de tömegesen a vietnámi háborúban használták az élőerő, a fegyverzet, a felszerelés és az ellátmány gyors célba juttatására. *Légimozgékonyságú* egységeket alkalmaztak, amelyek állományát több lépcsőben helikopterekkel dobták át tevékenységi körzetükbe. Ez korábban soha nem látott mobilitáshoz vezetett, amelyet a *gerillahadviselés* ellenszerének tekintettek. Egy másik sajátossága volt ennek a háborúnak, hogy a közvélemény jelentős nyomást fejtett ki a politikai vezetésre a háború befejezése érdekében. Többször került sor több százezer fős *háborúellenes tömegtüntetésekre*, sőt, halálos áldozatokkal járó zavargásokra is az amerikai nagyvárosokban.

A vietnámi háború volt az *első televíziós háború*, amelyben az amerikai polgárok az esti híradókban napi hírösszefoglalókat és beszámolókat kaptak a hadszíntér eseményeiről, az ott szolgáló katonák mindennapjairól. Mindez szintén hozzájárult a háborúellenes hangulat kialakulásához.

3.3.3. Az arab–izraeli konfliktus

Az arab–izraeli konfliktus hivatalos kezdete 1948-tól, Izrael állam létrejöttétől datálódik. Az ENSZ elődje, a *Népszövetség* már a két világháború között foglalkozott egy önálló zsidó állam megteremtésének a gondolatával, azonban ennek megvalósulására a holokauszt és a második világháború megtörténte utánig várni kellett. A brit mandátum Palesztina területét 1947-ben egy ENSZ-határozattal egy létrehozandó arab (palesztin) és egy zsidó államra, valamint egy nemzetközi fennhatóság alá kerülő területre (Jeruzsálem és környéke) osztották fel. Egy nappal a brit erők tervezett távozása előtt, 1948. május 14-én Tel-Avivban bejelentették Izrael Állam létrejöttét. Az új államot az USA és a Szovjetunió az elsők között ismerte el.

Mindez az *első arab–izraeli háború (1948–1949)* kirobbanásához vezetett. Egyiptom, Libanon, Szíria, Transzjordánia és Irak háborút indított Izrael ellen. Az arab túlerőt az izraeli erők magasabb vezetési és kiképzettségi szintje ellensúlyozta. A különféle fegyveres csoportokból megalakult az egységes izraeli haderő, az IDF (*Israel Defense Forces*). Az izraeliek a fegyvereket és a technikát elsősorban az USA-tól, Nagy-Britanniától és Franciaországtól vásárolták, az arab államok ellenben a Szovjetunió támogatását élvezték. Végül az ENSZ közvetítésével 1949-ben létrejött a fegyverszünet, amelynek eredményeként Izrael területe a korábbi Palesztina 78%-ára terjedt ki. Ciszjordánia jordán, míg Gáza egyiptomi fennhatóság alá került. Az izraeli oldal vesztesége 6000 fő, az arab oldalé 15 ezer fő volt. Az újdonsült zsidó állam területét 1–3 millió palesztin menekült hagyta el, akiknek (és leszármazottaiknak) sorsa a mai napig nem rendezett.

A *második arab–izraeli háborúban (1956. október 29. – november 7.)* Izrael indított támadást Egyiptom ellen, amelyet katonailag évek óta a Szovjetunió támogatott. Azonban az 1956-os lengyelországi és magyarországi események lekötötték a Szovjetuniót, így kedvezőnek tűnt a háború megindításának időpontja, ráadásul a Szezi-csatorna egyiptomi államosítása miatt Izraelnek két nagyhatalmi szövetségese is akadt – Nagy-Britannia és Franciaország. Az izraeli csapatok rövid időn belül elfoglalták a Sínai-félszigetet, míg az európai nagyhatalmak csapatai a Szezi-csatornát vették birtokba, azonban a támadást az ENSZ tagállamainak többsége – köztük az USA is – elítélte. A Szovjetunió éles hangú diplomáciai figyelmeztetést küldött Izraelnek, és közvetve nukleáris csapással fenyegette meg Nagy-Britanniát és Franciaországot, amennyiben nem állítják le a katonai akciót. Így a brit–francia erőket rövidesen kivonták, és pár hónappal később az izraeli hadsereg is elhagyta a Sínai-félszigetet, ahová ENSZ-katonákat vezényeltek. A vereség ellenére Nasszer egyértelmű erkölcsi győztesként került ki a szezi háborúból. A veszteségek a következők voltak: élőerőben (elesett, sebesült, hadifogoly és eltűnt) Egyiptom 12 800 fő, Izrael 1100 fő, Nagy-Britannia és Franciaország 150 fő; anyagban Izrael 200 harckocsit és 20 repülőgépet veszített, míg Egyiptom 200 harckocsit és 215 repülőgépet. A háború bizonyította, hogy az izraeli haderő rendkívül ütőképessé vált, és vereséget tudott mérni az élőerő tekintetében jóval nagyobb egyiptomi haderőre.

A *harmadik arab–izraeli háború (1967. június 5–10.)* a *hatnapos háború* nevet is viseli. Az izraeli vezetés az előző háború tapasztalatait elemezve olyan következtetésre jutott, hogy meg kell teremtenie a biztonságos határok közti fennmaradás lehetőségét. Ennek alapja egy még modernebb, még erősebb haderő, valamint egy több arcvonalas háborúra felkészítő hadászati elgondolás. Ez a meglepésen és a megelőző támadáson alapult, hiszen Izrael nem rendelkezett hadászati mélységgel. Meg kellett ragadni a kezdeményezést és villámgyors egymás utáni csapásokkal szétverni az arab államok haderejét, elsődlegesen az egyiptomi és a jordániai hadsereget, kijutni a Szezi-csatornához és a Jordán folyóhoz, végül a támadást továbbfejleszteni Szíria irányába. A győzelem kivívásában döntő szerepet szántak a légierőnek, amelynek

feladata meglepetésszerű támadás volt az ellenséges államok repülőtereire ellen. Izrael a terveknek megfelelően döntő győzelmet aratott ebben a háborúban Egyiptom, Szíria, Jordánia és Irak (csak légierejével vett részt) felett, amelyet a korábbi háborúknál nagyobb erővel, minőségileg és mennyiségileg korszerűbb haditechnikával vívtak meg a szemben álló felek. Az előerő veszteségei (elesett, sebesült, eltűnt, hadifogoly) a következők voltak: Izrael 5500 fő, arab országok 18 ezer fő; míg anyagban Izrael 1000 harckocsiból 394-et, 286 harci repülőgépből 40-et, addig az arab országok 2330 harckocsiból 965-öt, 682 harci repülőgépből 444-et veszítettek. Izrael elfoglalta a Sínai-félszigetet, a Golán-fennsíkot és Ciszjordániát Kelet-Jeruzsálemmel.

A negyedik arab–izraeli vagy más néven jom kippuri háborúban (1973. október 6–25.) a kezdeményezést Egyiptom és Szíria ragadták meg, amikor kihasználva az izraeli ünnepet (Jom Kippur = az engesztelés napja) meglepetésszerű támadást indítottak. A hadműveletek első szakaszában az egyiptomi csapatok áttörték a Szezi-csatorna keleti partján kiépített Bar-Lev-vonalat, azonban Izrael előbb a Golán-fennsíkon, majd a szezi arcvonalon is sikereket ért el, aminek köszönhetően ismét győztesen fejezte be a háborút. Az előző háborúhoz képest Izrael veszteségének aránya a kétszeresére nőtt, míg az arab országoké a felére csökkent. A háborúnak messze-menő következményei voltak: az arab államok hajlandók voltak közvetlen tárgyalásokat folytatni az izraeliekkel, Egyiptom letett Izrael megsemmisítésének tervéről, majd megkötötték a Camp David-i egyezményt (1978). Egyiptom az arab világból elsőként elismerte Izraelt, és végleg elhagyta a Szovjetunióhoz kötődő országok táborát. Cserébe Izrael kivonult a Sínai-félszigetről.

Az 1970-es években a Palesztin Felszabadítási Szervezet (PFSZ) és más militáns palesztin csoportok folyamatos támadásokat indítottak izraeli katonai és civil célpontok ellen (például az 1972-es müncheni olimpián). Dél-libanoni bázisaikról rendszeres tűzérési és rakétatűz zúdítottak észak-izraeli célpontokra. Libanonban a vallási felekezet (szunniták, síiták, keresztények) közötti ellentétek polgárháborúba torkollottak (1975–1990), amelybe Izrael is bekapcsolódott.

Az ötödik arab–izraeli vagy más néven első libanoni háborúban (1982) Izrael a PFSZ távozását akarta kikényszeríteni, amiben sikerrel járt, valamint létrehozott egy biztonsági zónát Dél-Libanonban, amelyet 2000-ig megszállva tartott.

A palesztinkérdés rendezetlenségének eredményeként két *intifáda* (felkelés) is kitört Izrael ellen, az első 1987–1993-ig, a második 2000–2005-ig tartott. Az első intifáda nagy részben hozzájárult az önálló palesztin identitás megteremtéséhez, mivel az arab államok segítsége nélkül, önállóan szálltak szembe az izraeliekkel. A második intifáda során vetettek be először nagy számban öngyilkos merénylőket a palesztin szervezetek, amire az izraeli légierő célzott likvidálásokkal válaszolt.

A 2006-ban kitört *második libanoni vagy más néven 34 napos háborúban* a Hezbollah libanoni síita terrorszervezet támadásaira válaszul hatolt be az IDF libanoni területre, azonban a terrorszervezet bázisait csak részben sikerült likvidálni. 2008–2009-ben a *gázai háború* néven ismert konfliktusban Izrael a Hamász palesztin terrorszervezet bázisait próbálta felszámolni, ezzel akadályozva meg az izraeli települések ellen végrehajtott rakétatámadásokat. Az izraeli légierő folyamatos csapásokat mért az ellenséges célpontokra, miközben a szárazföldi erők bevonultak a 2005-ben már kiürített Gázai övezetbe. Hasonló művelet ismétlődött meg 2012-ben és 2014-ben is, ami mutatja, hogy a palesztin terrorszervezetek felszámolására irányuló törekvések csak részsi-kereket hoztak. 2021 májusában újabb összecsapásokra került sor, amikor a Hamász és a palesztin Iszlám Dzsihád rakétacsapásokat indított a nagyobb izraeli városok ellen, mint Jeruzsálem vagy Tel-Aviv, és válaszul Izrael is légicsapásokat hajtott végre a Gázai övezetben.

2017-ben Donald Trump amerikai elnök Jeruzsálemet ismerte el Izrael fővárosának, és 2018-ban, Izrael állam kikiáltásának 70. évfordulóján Tel-Avivból ide helyezték át az amerikai

nagykövetséget. Ezek a lépések az arab és muszlim világban óriási felháborodást keltettek. A 2020. szeptember 15-én Izrael, Bahrein, az Egyesült Arab Emírségek és az Egyesült Államok által megkötött úgynevezett Ábrahám-megállapodások történelmi fordulatot ígérnek a zsidó állam és az arab országok kapcsolatrendszerében.

2023. október 7-én a Szimchat Tóra zsidó ünnep reggelén a Gázai övezetben működő palesztin fegyveres ellenállási szervezetek a Hamász vezetésével váratlan, nagyszabású rajtaütést hajtottak végre izraeli célpontok ellen. Körülbelül 3000 házi készítésű rakétát lőttek ki Izraelre, ezzel bénítva az izraeli rakétavédelmi rendszert (Vaskupola, Dávid parittyája), palesztin harcosok törték át az Izrael által a Gázai övezet köré épített műszaki zárat (7 méter magas kerítés, kamerák, érzékelők, önműködő gépfegyverek és őrtornyok kiterjedt rendszerét), laktanyákat, támaszpontokat támadtak meg, zsidó telepkekre és településekre hatoltak be, mintegy 251 foglyot ejtettek, akiket a Gázai övezetbe hurcoltak. A palesztinok támadásukat *al-Aksza Áradás* műveletnek nevezték, amely során az izraeli oldalon 1139 fő vesztette életét, köztük 36 gyermek. A palesztin műveletre válaszul 2023. október 27-én, több heti bombázás és tűzérségi előkészítés után az izraeli szárazföldi erők behatoltak a Gázai övezetbe. Az izraeli támadás bejelentett célja a Hamász elpusztítása és a Gázai övezet elfoglalása volt. Az izraeli behatolás nyomán hosszan elhúzódó harcok kezdődtek, az izraeli haderő a gázai polgári infrastruktúra (lakóházak, köz-művek, oktatási és egészségügyi intézmények, hitéleti és kegyeleti intézmények) nagy részét elpusztította, és a műveletek több tízezer áldozatot követeltek.

2025. január 19-én ideiglenes tűzszünet lépett életbe a Hamász és Izrael közt. A tűzszünet keretében fogolycserékre került sor a felek közt, az otthonaikból elűzött palesztinok pedig visszatérhettek korábbi lakóhelyükre. A háromszakaszos fegyverszüneti megállapodás egy korábbi, 2024-ben bemutatott, az ENSZ által is támogatott amerikai terven alapult. Célja a háború végleges lezárása volt, a Gázai övezet helyreállítása, státuszának rendezése az izraeli–palesztin békefolyamat újraindításával. A tűzszüneti megállapodás egyiptomi, katari és amerikai közvetítéssel jött létre, amerikai garanciával. A 2025. március 18-i izraeli támadás nyomán azonban kiújultak a harcok, az izraeli hadsereg alakulatai pedig ismét megszállták a korábban kiűrt gázai területeket.

A háború Gázán kívül egyéb területeket is érintett. Palesztina másik részén, Ciszjordániában ugyan nem robbant ki a gázaihoz hasonló nyílt háború, de összecsapások történtek. A háború gyakorlatilag megindítása pillanatában nemzetközivé vált: 2023. október 8-án a libanoni síita ellenállási és politikai mozgalom, a Hezbollah, amely Dél-Libanon 1982-es Izrael általi megszállása nyomán született, bejelentette, hogy Izrael elleni fegyveres támadásokkal fogja támogatni a gázai palesztinok szabadságharcát, ezzel megnyitva az északi frontot. Az Iraki Iszlám Ellenállás hasonló bejelentést tett. A szíriai palesztin fegyveres szervezetek szintűgy. A legnagyobb hatással, a legkiterjedtebb következményekkel azonban a jemeni húszik fellépése járt.

2024-ben és 2025 elején a harcok fokozódtak, különösen 2024 szeptemberétől, amikor a Hezbollah tömeges rakétatámadásokat indított, Izrael pedig nagyszabású légitámadásokat hajtott végre Dél-Libanonban, és megölte a szervezet több magas rangú vezetőjét. Több mint 4000 ember halt meg Libanonban, és mintegy 60 ezer izraeli kényszerült elhagyni otthonát a határ menti rakétatámadások miatt. 2024 novemberében törekény tűzszünet lépett életbe, de mindkét fél többször megsértette azt. Izrael több dél-libanoni városból kivonult, de sok települést megszállva tart. A tűzszünet ellenére még 2025 tavaszán is rendszeresek voltak a rakéta- és légitámadások, a helyzet továbbra is feszült, és mindkét fél kész a harcok újraindítására. A konfliktus súlyos humanitárius válságot okozott mindkét oldalon, és jelentős regionális feszültségeket eredményezett.

Izrael és Irán között a feszültség drámaian nőtt, különösen az iráni támogatású Hamász és Hezbollah elleni izraeli hadműveletek, illetve az iráni rakétatámadások után. Irán 2024-ben és 2025-ben is közvetlen rakétatámadást hajtott végre Izrael ellen, amire Izrael válaszcsepásokkal fenyegetett. Izrael többször is nyilvánosan kilátásba helyezte, hogy légersapásokat mér az iráni atomprogram létesítményeire, különösen, ha diplomáciai megoldás nem születik. 2025 tavaszán a katonai és politikai vezetés készen állt egy ilyen támadásra, és az amerikai támogatás mértéke kulcsfontosságú tényező lett. 2025 tavaszáig teljes körű, nyílt háború nem tört ki, de a felek közötti közvetlen katonai akciók (rakétatámadások, kibertámadások, szabotázsakciók) rendszeressé váltak, és a térségben továbbra is fennáll a regionális háború veszélye.

A jemeni húszik (hivatalos nevükön *Anszar Allah* = Isten segítői) 2023 októberétől kezdve aktívan bekapcsolódtak az Izrael és a Hamász közötti háborúba. A húszik főként rakétákkal és drónokkal támadták Izraelt, illetve a Vörös-tengeren közlekedő, Izraellel kapcsolatba hozható kereskedelmi hajókat. Ezek a támadások regionális szinten is kiterjesztették a konfliktust, és áldozatokat követeltek Jemenben is. A húszik akciói miatt Izrael és szövetségesei (főként az Egyesült Államok és az Egyesült Királyság) több alkalommal hajtottak végre légersapásokat jemeni célpontok ellen, hogy megakadályozzák a további támadásokat. Bár teljes körű, közvetlen háború nem alakult ki Izrael és a húszik között, a felek rendszeresen katonai csapásokat mérnek egymásra, és a helyzet továbbra is feszült maradt.

A 2023 óta tartó legújabb konfliktus tehát a modern izraeli történelem egyik legvéresebb és legpusztítóbb fegyveres összecsapásává vált, és továbbra is súlyos válságot okoz a térségben.

3.3.4. *A Falkland-szigeteki háború*

A Falkland-szigeteki háborút (1982. április–június) a brit sajtó „világvégi háborúként” is emlegette, joggal, hiszen a szigetcsoport – amely két fő és 776 kisebb szigetből áll – mintegy 13 ezer km távolságra fekszik Londontól (és 500 km-re az argentin partoktól). A terület a 19. század első felében került brit ellenőrzés alá, gyéren lakott, gazdasági jelentősége csekély: halban gazdag, és a juh- és szarvasmarha-tenyésztés jelentette a fő bevételi forrást. Argentína – ahol 1976 óta katonai junta gyakorolta a hatalmat – igényt formált a területre (a szigetcsoport spanyol neve Malvinas), és annak elfoglalásától elsősorban belpolitikai eredményeket reméltek.

Április 1–2-án argentin tengerészgyalogosokból és szárazföldi erőkből létrehozott kötelékek szálltak partra a szigetekre, és könnyen legyűrték a csekély létszámú brit helyőrség ellenállását. A brit kérésre összeült ENSZ BT határozatban ítélte el az argentin inváziót, és távozásra szólították fel a támadókat. A sikertelen tárgyalásokat követően Nagy-Britannia kormánya bejelentette, hogy fegyveres úton foglalja vissza a szigeteket. A feladatra kiküldönített expedíciós hadtest a hosszú tengeri utat 25–30 nap alatt tette meg, és a partraszálló műveletek megkezdése előtt tengeri blokádot vontak a szigetek köré, megakadályozva argentin élőerő és felszerelés eljuttatását az érintett területre. Az argentin légierő tevékenységének köszönhetően azonban május elején az angol flotta büszkeségét, a SHEFFIELD rakétarombolót végzetes találat érte. A hajó elsüllyedt, 20 brit tengerész meghalt, 24 megsebesült. A SHEFFIELD elvesztése valóságos sokkot váltott ki Londonban. Az ok az volt, hogy a brit hadihajókat a NATO-n belül a Varsói Szerződés fegyveres erői ellen készítették fel, azonban az argentin légierő által a támadás során használt rakétatípus ellen nem, mivel ilyenrel a szovjet flotta nem rendelkezett. Ez is a hidegháború alatt folytatott helyi háborúk egyik különös sajátosságának tekinthető.

Ezt követően megkezdődött a brit partraszállás, azonban a keletkezett hídfő felszámolására az argentinok nem tették meg a kellő intézkedéseket. Az elfoglalt hídfő megerősítése és a deszant létszámának növelése után a britek helikopteres deszanttal megkezdtek az argentin helyőrségek felszámolását, majd sor került a szigetek fővárosának közvetlen elfoglalására. Ezt a fedélzeti tűzérség támogatása mellett a tengerészgyalogos-deszant és légideszant-erők hajtották végre, az argentin helyőrség azonban a helység harc vállalása helyett megadta magát. Ezzel a mozzanattal ért véget a háború.

Margaret Thatcher brit miniszterelnök politikai hitvallása volt a britek korábbi nemzetközi tekintélyének helyreállítása. A kibontakozó konfliktusra a „Vaslady” a fegyveres választ tartotta célravezetőnek, és ebben a közvélemény támogatására is számíthatott. A külpolitikai siker kulcsszerepet játszott 1983. évi választási győzelmében. Argentínában viszont ez a fiaskó is hozzájárult ahhoz, hogy megbukott a diktatúra, és az ország 1983-ban visszatért a polgári kormányzáshoz. A Falkland-szigeteki háború sajátosságát elsősorban az adja a hidegháború alatt folytatott helyi háborúk közül, hogy a szemben álló feleket nem az USA vagy a Szovjetunió szuperhatalmi érdekei mozgatták, mint a többi konfliktus esetében. Így a háború kirobbanása a világ közvéleményének meglepetést okozott, és „egzotikumát” az adta, hogy a harccselekmények a „világ végén”, különleges földrajzi környezetben zajlottak.

3.3.5. A második öbölháború (1990. január 16. – 1991. február 28.)

Az első öbölháborúból (más néven iraki–iráni háború, 1980–1988), amelyben Irak stratégiai célja a Perzsa-öbölre való állandó kijárat megszerzése és az iráni olajmezők egy részének elfoglalása volt, Szaddam Husszein iraki diktátor (1979–2003) megtépázva ugyan, de eredeti helyzetét és súlyát megőrizve került ki. Magát továbbra is az arab világ egyetlen igaz vezérének tekintette, ezért követelte a háború alatt felhalmozott – elsősorban Kuvaittal szemben fennálló – adósságainak elengedését, továbbá egyes Kuvaithoz tartozó területek átadását. Az iraki külpolitika alapját továbbra is a cionizmus és az amerikaellenesség jellemezte, ezért 1990-ben föld-föld rakétákat telepített Irak nyugati részén, Izraellel szemben, és követelte az amerikai hadihajók távozását a Perzsa-öböl területéről.

Miután Kuvait elutasította az iraki követeléseket, az iraki csapatok 1990. augusztus 2-án lerohanták az országot. Az apró öböl menti államnak esélye sem volt a védekezésre. A szomszédos Szaúd-Arábia azonnali amerikai segítséget kért, félve egy esetleges iraki támadástól, több ország az ENSZ BT összehívását kérte. Ezzel megkezdődött a háború *első szakasza* (Sivatagi Pajzs hadművelet, 1990. augusztus – 1991. január), amely az erőfelfejlesztés, az elrettentés, a felderítés és a tervezés jegyében telt. Novemberben az ENSZ határozatban adott haladékokat 1991. január 15-ig Iraknak, hogy Kuvait szuverenitását helyreállítsa. Amennyiben ezt elmulasztja, az USA vezetésével megkezdik Kuvait katonai erővel történő felszabadítását. A koalíciós erőkhöz összesen 38 ország csatlakozott különböző harcoló, harcbiztosító erőkkel, illetve kiszolgáló személyzettel. A második világháború óta létrehozott legnagyobb légihíd keretében 1990. augusztus – 1991. február között 445 ezer főt, illetve 453 ezer tonna anyagot szállítottak a helyszínre. A koalíciós erők létszáma így elérte a 600 ezer főt, kiegészülve 4000 harkocsival és 3700 tűzérségi löveggel. A légierő 1800 repülőgéppel rendelkezett, amelyek török és szaúdi repülőtereken várták a feladatokat. Ez háromszorosa volt az iraki légierőnek. A haditengerészeti erőknél több mint 100 hajó, ezen belül 6 repülőgép-hordozó képezte a csapásmérő csoportosítást, ami messze felülmúlta a szemben álló fél erejét. A hadszíntéren elhelyezkedő iraki haderő

szárazföldi csoportosítását körülbelül 450 ezer fő és 4200 harckocsi jelentette. Rendelkeztek továbbá az irakiak 60 föld-föld (SCUD) rakéta indítóállással, amelyek között önjáró indító állások is voltak.

Husszein a sivatagot nagyobb manőverek végrehajtására alkalmatlannak tartotta, így a szövetségesek támadását a szaúdi–kuvaiti határszakaszról várta. Ezért Kuvaitban szilárd állásvédelmet épített ki, és elhúzódó jellegű összecsapással számolt. Teljes egészében átengedte a kezdeményezést az ellenségnek. A koalíciós erők által meghatározott stratégiai célok a következők voltak: az iraki katonai és politikai vezetés irányításképtelenné tétele; Kuvait felszabadítása; a térséget fenyegető iraki támadóképesség szétzúzása. Az iraki védelem sivatagba nyúló nyitott szárnya a támadók számára lehetővé tette a védelem átkarolását. A koalíciós erők főparancsnoka, Norman Schwarzkopf tábornok tisztában volt azzal, hogy egy szárnyból mért váratlan csapást csak abszolút légi fölény kivívásával lehet megvalósítani.

A háború *második szakaszát* (1991. január 17. – február 23.), amely a *Sivatagi Vihar* fedőnevet kapta, alapvetően a légi műveletek uralták. Elsődleges cél az iraki légvédelmi rendszer lefoglalása és megsemmisítése, illetve a légi fölény kivívása volt. Ezt követően az iraki haderő infrastruktúrájának megbontása, vezetési rendszerének dezorganizálása és szárazföldi csapatainak pusztítása volt a fő feladat. Ennek érdekében felhasználták a harci körülmények között korábban még ki nem próbált F–117-es úgynevezett „lopakodó” képességű (csökkentett észlelhetőségű) harci gépeket és a hadihajók fedélzetéről indítható Tomahawk cirkáló rakétákat is. A szövetségesek által megkezdett légitámadások ezután a háború végéig folyamatosak voltak: szinte szünet nélkül támadták az iraki haderő Kuvaitban és Irakban lévő csoportosításait. Alig egy hét alatt kivívták a teljes légi fölényt. A koalíciós erők támadására válaszul Irak SCUD rakétákat lőtt ki izraeli célpontokra, amelyek ugyan csekély károkat okoztak, de Husszein egy esetleges izraeli katonai válaszlépéstől remélte a koalíció arab államainak (például Szíria) kiválását. Izrael azonban, bízva a SCUD-ok gyors semlegesítésében a koalíciós erők által, higgadt maradt.

A háború *harmadik szakaszában* (*Sivatagi Kard*, 1991. február 24–28.) a szárazföldi műveletek voltak meghatározók. Ezt a szakaszt egy meglepetésszerű támadás vezette be az iraki védelem legerősebb szakasza ellen, azzal a céllal, hogy lekössék a Kuvaitban diszlokált iraki erőket. Ugyancsak az első napon a koalíciós csapatok átlépték a szaúdi–iraki határt, és mélyen behatoltak iraki területre. A legfontosabb elem a kezdeményezés megragadása és azt követően a szünet nélküli agresszív nyomásgyakorlás volt az ellenségre mind a levegőben, mind a szárazföldön. A koalíciós erők villámgyorsan lezárták a Kuvaitból való kijutás lehetőségét az iraki csapatok számára, akik demoralizálódtak és feladták a harcot, tűzszünet állt be. A koalíciós szárazföldi erők közel 100 óra alatt győzelmet arattak.

Áprilisban ENSZ-határozat alapján Iraknak el kellett ismernie az iraki–kuvaiti határt, fegyverzetcsökkentést kellett végrehajtania (tömegpusztító fegyvereinek és 150 km-nél nagyobb hatótávolságú rakétáinak megsemmisítése), illetve embargót rendeltek el Irakkal szemben minden katonailag felhasználható eszközre, anyagra. Irak északi (kurd) és déli (síita) területei felett az ENSZ repülési tilalmat hirdetett. Az összesített iraki veszteségek óriásiak voltak: 100 ezer halott, 84 ezer hadifogoly és 3700 harckocsi. A koalíciós erők élőerőben 244 halottat és 894 sebesültet vesztek, technikai eszközökben 10 harckocsit, 31 repülőgépet és 13 helikoptert. A két művelet 6 hete alatt a bevetett gépek közel 116 ezer órát repültek és 85 ezer tonna bombát dobtak le. A bombák 10%-a volt „intelligens bomba”, amely a levegőben is képes módosítani útvonalt. Ezt a háborút nevezik az *első élőben közvetített háborúnak*, mivel a CNN hírcsatorna folyamatos valós idejű tudósításokat közölt, és ennek óriási volt a közvéleményre gyakorolt hatása.

3.3.6. Az iraki háború (2003–2011)

A *harmadik öbölháborúnak* is nevezett konfliktus kiindulópontjaként egyaránt említhetjük a második öbölháborút és a 2001. szeptember 11-i terrortámadásokat. 1991-ben nem került sor Szaddam Husszeint diktatúrájának megdöntésére, mivel George H. W. Bush elnök úgy vélte, a korábbi évtizedekhez hasonlóan ez egyfajta stabilitást nyújt a térségben. Egy évtizeddel később viszont ifjabb Bush és köre úgy ítélte meg, hogy az iraki vezetés tömegpusztító fegyverei révén fenyegeti a nemzetközi közösség biztonságát, és együttműködik a 2001. szeptember 11-i támadást végrehajtó al-Káida nemzetközi terrorszervezettel. Egy 2002-es beszédében az amerikai elnök a „gonosz tengelyének” nevezte Irakot, Iránt és Észak-Koreát. Az amerikai kül- és védelempolitika a terrortámadások hatására a korábbi területvédelemről átállt preventív védelemre. Ennek megfelelően először az afganisztáni tálib rezsim, majd Husszeint Irakja ellen folytattak hadműveleteket. Azonban az Irak elleni hadművelet megindításának indoklását nehezítette, hogy az amerikai hírszerző szolgálatoknak szívós munkával sem sikerült bizonyítékot szerezniük arra, hogy Iraknak köze lett volna Oszama Bin Ladenhez vagy a szeptember 11-i terrortámadás előkészítéséhez. Az ENSZ BT állandó tagjai közül Franciaország, Oroszország és Kína kifejezetten a háború ellen foglalt állást, a németek hasonlóan vélekedtek. Azonban Nagy-Britannia támogatónak lépett fel, és létrejött a „hajlandók koalíciója”. Érvényben lévő ENSZ-határozat hiányában Bush elnök 2003. március 17-én ultimátumot intézett Szaddam Husszeinhez, és felszólította a diktátort, hogy távozzon a hatalomból, különben fegyveres erő alkalmazására kerül sor. Mivel az iraki diktátor nem teljesítette a követeléseket, kezdetét vette az *Iraki Szabadság hadművelet* (2003. március 20. – május 1.).

Míg Kuvait 1991-es felszabadításakor egy nagyszámú és modern haditechnikai eszközökkel felszerelt szövetséges erő állt szemben a szintén nagyszámú, de felszerelésében és kiképzettségében gyengébb minőségű iraki haderővel, addig a 2003-as offenzíva megindulásakor egy sokkal kisebb létszámú, de felszerelésében kiválóbb haderő vonult fel Tommy R. Franks tábornok parancsnoksága alatt. Véleménye szerint egy nagy létszámú expedíciós erő bevetése csak akadályozta volna a meglepetés erejére építő hadművelleti terveket. Franks tábornok nem kívánt időt hagyni Husszeinnek arra, hogy bevetesse a feltételezett tömegpusztító fegyvereket. Azt is elvetette, hogy az 1991-es hadművelet forgatókönyvéhez hasonlóan hosszú légi előkészítés vezesse be a szárazföldi támadást, ugyanis tartott tőle, hogy a légicsapásoknak nagyszámú civil áldozata lenne. A gépesített hadosztályok nagymértékű mozgékonyaságát figyelembe véve, nagy távolságok megtételét tűzte ki célul számukra: Bagdad minél rövidebb időn belüli elfoglalását. A brit erők számára a legjelentősebb dél-iraki város, Bászra elfoglalását jelölte meg feladatul. Irak északi részének az elfoglalása már a tervezéskor súlyos akadályokba ütközött, ugyanis a török kormány nem adott engedélyt arra, hogy területén amerikai csapatokat vonultassanak fel. Az amerikaiak ugyanis a kurdokra szövetségesként tekintettek az Irak elleni hadműveletek során, és ez növelte a kurdokkal szemben meglévő török félelmeket.

Az iraki haderő elavult, de nagy létszámú szovjet típusú technikával és felszereléssel, valamint élőerővel rendelkezett. Állománya három részből állt: a legütőképesebbek a Köztársasági Gárda (KG) egységei voltak, tagjait a rezsimet uraló Baasz Párthoz hű emberekből toborozták. A haderő második elemét a reguláris csapatok, harmadik elemét az irreguláris erők alkották. A háború tapasztalatai alapján kijelenthető, hogy a haderő legelszántabb harcosainak ők bizonyultak. A *fedájin* („az önfeláldozás emberei”) gyűjtőnévvel illetett harcosok soraiban megtalálhatók voltak a Baasz Párt hívei, valamint több iszlám országból érkezett nyugatellenes szélsőséges is.

A hadművelet a koalíciós erők technikai és információs fölényének köszönhetően gyors lefolyású volt: az iraki haderő a koalíciós csapatok elől kitérve, kisebb alegységekkel végrehajtott rajtaütésekkel, lesállításokkal fejtett ki ellenállást, amely részben sikeresnek bizonyult, azonban a főváros tervezett hosszan tartó védelme meghiúsult az iraki csapatok dezertálása miatt. Bush elnök május 1-jén bejelentette, hogy Irakban véget értek a jelentősebb hadműveletek. Az iraki haderőből 9200 fő esett el, míg a civil áldozatok száma 3750 főre rúgott. A koalíciós erők 139 amerikai és 33 brit katonát veszítettek. A volt iraki elnököt 2003 végén sikerült csak elfogni, az iraki bíróság 2006-ban ítélte halálra, és ezt követően kivégezték.

Polgárháború és béketeremtés Irakban

Az ENSZ BT 2003 májusában határozatot fogadott el az iraki helyreállítást és stabilizációt előmozdító nemzetközi katonai erő bevetéséről, amelynek értelmében jogi akadályok nélkül vehettek részt az államok az iraki béke megteremtésében. Az iraki rendszer központi irányításának és közigazgatásának összeomlása azonban anarchiát eredményezett. Elkezdődtek a fosztogatások és a leszámolások, a koalíciós erőkkel szemben egyre nagyobb mértékű felkelés bontakozott ki az országban. A lázadók többek között öngyilkos merényletekkel, háziilag gyártott robbanószerkezetekkel, orvlövészek tömeges alkalmazásával vették fel a harcot a koalíciós erőkkel, ezenkívül nagymértékben rongálták az elektromos és vízhálózatot, valamint az ország legfontosabb bevételi forrásának számító olajszállításokat. 2005-ben átmeneti, 2006-tól állandó iraki kormány alakult, elfogadták az ország új alkotmányát, azonban az ellenállás tovább folyt, sőt egyre nagyobb mértékben egészült ki külföldi iszlám szélsőségesekkel.

Az alapvetően a szunnita kisebbségre építő Husszein-rendszer bukása után a síiták ragadták magukhoz a hatalmat, és a síita Núri el-Málíki 2006–2014 közötti miniszterelnöksége idején személyes hatalmának kiépítésébe kezdett, elsősorban a katonai, titkosszolgálati és bürokratikus apparátus saját embereivel való feltöltésével. Mindennek köszönhetően a miniszterelnök az igazságszolgáltatást és az állami pénzügyeket is a saját irányítása alá vonta. Málíki a lakosság többségének szunnitaellenes érzelmeire támaszkodva elegendő politikai támogatottságot tudott szerezni, azonban a különböző szunnita fegyveres milíciák 2011 után felkelést hirdettek a miniszterelnök rendszere ellen. Mivel Málíki a kialakult helyzetben az USA és Irán támogatását is elveszítette, ez végül bukásához vezetett. A központi hatalom tovább gyengült, és a fegyveres milíciák harca tovább folytatódott az idegen megszállók, a központi hatalom és egymás ellen is.

Az iraki háború hivatalosan 2011 decemberében ért véget, amit Barack Obama amerikai elnök jelentett be, azonban ez nem vetett véget a polgárháborús állapotoknak az országban, csakis az amerikai és koalíciós erők kivonásának. 2003–2011 között Magyarország is részt vett az iraki stabilizációban: egy szállító zászlóaljjal, kiképzőmisszió tagjaként, valamint technikai és műszaki támogatással. A koalíciós erők részéről közel 5000 katona esett el, iraki részről 150 ezer főre becsülik az áldozatok számát. 2004-ben egy Irakban szolgáló magyar katona veszítette életét.

3.3.7. A délszláv konfliktus (1991–1999)

A második világháború után újjáalakult Jugoszláviában a szocialista és internacionalista ideológia segítségével fedték el az etnikai és vallási ellentéteket. Azonban Josip Broz Tito 1980-ban

bekövetkezett halála után a tagköztársaságokban felerősödött a nacionalizmus. Az 1989-es alkotmánymódosítás megszüntette az autonóm tartományok (Koszovó és Vajdaság) különleges jogállását, a szerb központosítási törekvések pedig a horvát, szlovén, bosnyák és macedón tagköztársaságok ellenállását váltották ki. Az 1990–1991-es köztársaságközi tárgyalások nem jártak eredménnyel, mert a szerb vezetés (Slobodan Milošević elnök) maga mögött tudva a szerb dominanciájú Jugoszláv Néphadsereget, nem törekedett kompromisszumra. Szlovénia és Horvátország 1991. június 25-én, Macedónia szeptember 17-én, Bosznia-Hercegovina pedig október 15-én deklarálta elszakadását Jugoszláviától. A háború már júniusban elkezdődött: a Jugoszláv Néphadsereg támadást indított a szlovéniai határállomások ellenőrzésének átvétele érdekében, azonban Szlovéniának sikerült a *tíznapos háborúban* (június 27. – július 6.) kivívnia függetlenségét. Horvátországban 1991 júliusában szintén háború bontakozott ki (*horvátországi háború, 1991–1995*), mivel az ott élő szerbek Jugoszláviában kívántak maradni, amit Belgrád támogatott. A jugoszláv néphadsereg, a helyi szerb fegyveres erők és a Szerbiából beszivárgó szabadcsapatok könnyen elfoglalták a szerb többségű horvátországi területeket (az ország egyharmadát), hiszen a horvát nemzeti gárda technikai és létszámhátránnyal küszködött. Így 1991 decemberében független állammá nyilvánították a Krajinai Szerb Köztársaságot, amely kinyilvánította csatlakozási szándékát Jugoszláviához. 1992 januárjában tűzszünet lépett életbe, és a szemben álló felek tárgyalóasztalhoz ültek az ENSZ közvetítésével. Az ekkor megszületett Vance-terv a megszállt területek ENSZ-erők (UNPROFOR) felügyelete alá helyezését tartalmazta. Azonban a tárgyalásokon végül nem sikerült eredményre jutni, mivel a horvátok (Franjo Tuđman horvát elnök) ragaszkodtak Horvátország területi integritásához, autonómiát kínálva a szerb többségű területeknek, de a szerbek ezt elutasították.

Időközben Bosznia-Hercegovinában is kitört a háború (*boszniai háború, 1992–1995*): 1992 januárjában az itt élő szerbek kikiáltották a Bosznia-Hercegovinai Szerb Köztársaságot (elnöke Radovan Karadžić), és március 1-jén fegyveres összecsapásokat provokáltak a függetlenségi népszavazás híveivel Szarajevóban. Nyílt háború robbant ki, és az év végére elfoglalták az ország területének 70%-át. Szarajevó 1992–1995 között állt a szerb csapatok ostroma alatt, amelyben mintegy 19 ezer ember – köztük megközelítőleg 2000 gyermek – vesztette életét a város félmillió lakója közül, és 56 ezren megsebesültek. A háború eredetileg a szerbek és nem szerbek között robbant ki, de hamar háromoldalúvá eszkalálódott: 1992 nyarán kikiáltották az ország területét körülbelül 20%-ban magában foglaló Hercegboszniai Horvát Köztársaságot, amely csak formálisan tekintette magát Bosznia részének, és Zágráb inspirálására nyitva tartotta Bosznia szerb–horvát felosztásának lehetőségét. Mivel a muzulmán bosnyákok ragaszkodtak Bosznia egységéhez, így horvát–muzulmán összecsapások kezdődtek, amelyek 1994 tavaszáig önálló háborúba torkolltak. Ekkor az USA közvetítésével békeszerződést írtak alá, ami véget vetett az ellenségeskedésnek.

Közben Boszniában 1995 nyaráig állásháború zajlott, és a háborús borzalmak szaporodtak: a szemben álló felek etnikai tisztogatással igyekeztek megoldani a vegyes lakosságú területek problémáját, továbbá több millió embert kényszerítettek hazája elhagyására. Az etnikai tisztogatás eszközével főként a szerbek éltek, mind közül a leghírhedtebb a srebrenicai mészárlás: 1995 júliusában 8700 bosnyákot végeztek ki és temettek tömegsírba szerb fegyveresek. 1994 nyarán az USA, Oroszország, Németország, Nagy-Britannia és Franciaország képviselői javaslatot tettek a boszniai háború befejezésére: Boszniát laza föderációvá alakítanák, területileg 51–49%-ban megosztva a kantonális szerveződésű bosnyák–horvát föderáció és a szerb tagállam között. A béketerv elfogadását a következő évben a megváltozott erőviszonyok tették lehetővé: az USA meg kívánta akadályozni egy oroszbarát nagyszerb és egy iszlamista bosnyák

állam létrejöttét (Boszniában a háború során külföldi iszlamista fegyveresek tömegei jelentek meg), és demonstrálni kívánta a békeközvetítésekbe belebukott EU-val és ENSZ-szel szembeni fölényét. Ennek érdekében a horvát–bosnyák megegyezésre irányuló diplomáciai nyomással és katonai tanácsadókkal erősítette meg a horvát–bosnyák felet, majd sor került a NATO légierőjének bevetésére a szerb erők ellen. Továbbá ugyancsak diplomáciai nyomást gyakorolt Belgrádra az önállóan kikiáltott szerb köztársaságok elszigetelése érdekében. Így Jugoszlávia nem nyújtott támogatást, amikor a horvát erők 1995 májusában Nyugat-Szlavóniát, augusztus–szeptember során pedig a horvát és bosnyák erők Krajinát és Bosznia egynegyedét foglalták vissza. A katonai fordulat után a harcok elcsendesedtek, és a daytoni tárgyalásokon kidolgozták a békeszerződést (1995. november 21.). Ebben nemzetközi békefenntartó erő kiküldetését (IFOR 1995–1996; SFOR 1996–2004; EUFOR 2004-től) és a hágai ENSZ-törvényszék eljárását határozták el a háborús bűnösök ellen. 2017-ig tartottak az eljárások, amelyek során 161 ember ellen emeltek vádat, 19-et mentettek fel, 13 ügyet utaltak nemzeti bíróságok hatáskörébe, és 90 embert ítélték el, többet közülük életfogytig tartó szabadságvesztésre.

A délszláv háború utolsó szakaszát a *koszovói háború (1998–1999)* jelentette, amelynek előzménye, hogy a tartomány autonómiájának 1989-es felszámolására az albánok tüntetésekkel, majd passzív ellenállással reagáltak. 1996-ban a Koszovói Felszabadítási Hadsereg (UÇK) fegyveres harcba kezdett a tartomány elszakítása érdekében, és célul tűzte ki a Balkán albánok lakta területeinek egyesítését is. 1998-ban Jugoszlávia megerősítette katonai jelenlétét a tartományban. Az UÇK gerillaakcióira aránytalan megtorló intézkedésekkel, az albán falvak lakosságának lemészárlásával és 800 ezer ember elűldözésével válaszoltak, maga után vonva a NATO beavatkozását 1999. március 24-én. Ekkor – ENSZ-felhatalmazás nélkül – a NATO légierője 78 napon át bombázta Jugoszláviát (köztük a frissen NATO-taggá vált Magyarország repülőtereiről is kiindulva). A NATO légcsapásaiban mintegy 1000 fő, köztük 114 rendőr és 462 katona halt meg. Végül Belgrád meghátrált és elfogadta az ENSZ BT határozatát, amely szerint Kozovó Jugoszlávia része maradt, de meghatározatlan időre nemzetközi igazgatás alá került. Kozovóba az ENSZ békefenntartó csapatai vonultak be (KFOR 1999-től).

2003-ban Jugoszlávia Szerbia és Montenegró államszövetségévé alakult, amely 2006-ban felbomlott, így a két állam önállóvá vált. Kozovó 2008-ban egyoldalúan kikiáltotta függetlenségét, amelyet az ENSZ tagállamainak többsége elismer, Szerbia és Oroszország azonban nem. Az európai integráció jegyében Szlovénia 2004-ben, Horvátország 2013-ban az Európai Unió tagállama lett, míg a NATO bővítésének köszönhetően Szlovénia 2004-ben, Horvátország 2009-ben, Montenegró pedig 2017-ben csatlakozott a transzatlanti katonai szövetséghez.

3.3.8. Afganisztáni háborúk (1979-től 2022-ig)

Afganisztán törzseit (pastu, tádzsik, hazara, üzbec stb.) a történelem során egyetlen nagyhatalomnak sem sikerült tartósan pacifikálnia. A szövetségben egyesült afgán törzseknek a 18. század közepére sikerült felszabadulniuk az idegen uralom alól, azonban a 20. század elejéig a terület nagyhatalmi (brit és orosz) ütközőzónának számított. Afganisztán 1919-ben nyerte el függetlenségét, és az ország 20. századi történelmét polgárháborúk, államcsínyek és sikertelen reformkísérletek jellemezték. A stabilitás leghosszabb időszakát (1933–1973) Zahir sah uralma jelentette, akit mostohatestvére buktatott meg vértelen államcsínnyel. 1978-ban egy kommunista háterű párt puccsal magához ragadta a hatalmat. Az országban polgárháború bontakozott ki, a szovjetbarát kormány a terror módszerét alkalmazta ellenfeleivel szemben, így tömegek menekültek

el az országból. Amikor 1979-ben sor került Taraki kormányfő meggyilkolására, Moszkvában a direkt katonai beavatkozás mellett döntöttek. Az új kormányfőt, Hafizullah Amint a szovjet különleges erők családjával együtt likvidálták, és az ország stratégiai pontjait 40 ezer fős szovjet expedíciós erő szállta meg. Kibört a *szovjet–afgán háború (1979–1989)*. Mint fentebb már utaltunk rá, ez az agresszív szovjet fellépés vetett véget az enyhülési folyamatnak és robbantotta ki az úgynevezett kis hidegháborút az USA és a Szovjetunió között. A bevonulást élesen elítélte a nemzetközi közvélemény, az USA az 1980-as moszkvai olimpia bojkottjára szólított fel.

A szovjet csapatok létszáma hamarosan 100 ezer (1980), majd 150 ezer főre (1985) emelkedett, azonban a hatalmas technikai fölényben lévő, de szokatlan terepviszonyok (barlangok, magas-hegységek, szűk hágók stb.) között harcoló szovjet csapatok nem tudták felszámolni a *mudzsahed* (jelentése „harcos”) gerillák ellenállását. A szovjet invázió után ugyanis az afgán hadsereg szétesett, és helyismeretüket előnnyé formáló gerillacsoportok vették fel a harcot a megszállókkal. A mudzsahedek az USA és számos iszlám állam (például Szaúd-Arábia, Pakisztán, Irán) anyagi-pénzügyi támogatását élvezték. Az USA részéről a szovjetellenes afgán erők támogatásának költségvetése évi 60 millió dollárról az évtized közepére 1 milliárd dollárra nőtt. A mudzsahed gerillák ellen hatásosnak bizonyuló szovjet MI–24-es harci helikopterek leküzdése érdekében az amerikaiak vállról indítható, hőérzékelő Stinger rakétákat szállítottak az ellenállóknak. A rakéták okozta szovjet veszteségek jelentősek voltak. 1987 elején már mintegy 40 ezer főre rúgott a szovjet sebesültek és halottak száma, és körülbelül 36 milliárd rubelre nőtt a konfliktus finanszírozásának költsége. A háború elvesztését és a nagy veszteségek miatti hazai nyomás hatását elismerő szovjet vezetés 1988-ban aláírta a háborút lezáró genfi szerződést, amelyet egy, a Szovjetunió, az USA, Afganisztán és Pakisztán küldöttségéből álló konferencia fogadott el. 1989. február 15-ig az utolsó szovjet katonát is kivonták Afganisztán területéről. Afganisztáni részről 950 ezer volt a halottak és a sebesültek száma. Közel négymillió fő volt kénytelen elhagyni az országot a hadműveleteknek köszönhetően. A háború értékeléseként megállapítható, hogy egy szuperhatalom hadereje nem volt képes legyőzni a kevésbé szervezett és felfegyverzett, központi irányítással nem rendelkező gerillaerőket – ezért is nevezik a konfliktust *a szovjetek vietnámi háborújának*.

A szovjet erők kivonulása után az USA és szövetségesei elvesztették érdeklődésüket Afganisztán iránt, és csekély segítséget nyújtottak a háborúban lepusztult országnak. A mudzsahedek győzelme után is folytatódtak a harcok, polgárháború tört ki a különböző milíciák és törzsi erők között. Ebben a kaotikus helyzetben erősödtek meg az amerikai és pakisztáni titkosszolgálat támogatását a szovjetek ellen korábban élvező *tálibok* (a szó „vallási iskolában tanuló diákot” jelent), akik 1996-ban a fővárost, Kabult is elfoglalták. A *Mohammed Omar molla* által vezetett tálibok szigorú iszlám törvénykezést vezettek be. Emellett kiemelkedő szerep jutott az iszlám jognál szélsőségesebb, akár a sáriával is ellentétben álló „pastunvali”-nak, vagyis a pastu törzsi becsületkódexnek. Rendszerüket a nemzetközi közösség nem ismerte el. A tálib vezetők lehetővé tették, hogy a korábban a szovjetek ellen Afganisztánban harcoló Oszama bin Laden és az al-Káida az országban rendezze be a főhadiszállását. Afganisztán nemcsak a térségbeli instabilitás, hanem a nemzetközi terrorizmus egyik fő kiindulópontjává is vált. 2000 végére a tálibok elfoglalták az ország területének 95%-át, az ellenzék erői, a síita tádzsik és úzbég kisebbséget tömörítő *Északi Szövetség Ahmad Sah Maszud* katonai vezető irányításával csak az északkeleti országrészt tudta megtartani.

A 2001. szeptember 11-i terrortámadásra válaszként kezdeményezett *Tartós Szabadság hadművelet* 2001. október 7-én indult meg Afganisztánban. A támadás célja az al-Káida vezetői feltételezett tartózkodási helyeinek, kiképzőtáborainak és katonai létesítményeinek rombolása

volt. A járulékos veszteségek elkerülése érdekében az amerikai és a brit haderő kezdetben nagy pontossággal igyekezett a célpontokat támadni, miután azonban ez nem vezetett eredményre, szőnyegbombázáshoz folyamodtak. A tálib rezsim megdöntése érdekében szövetséget kötöttek az Északi Szövetséggel, és szárazföldi műveletet is indítva sikerült megtörni a tálibok katonai és politikai erejét. A NATO katonái novemberben bevonultak Kabulba, és hamarosan új kormányt alakítottak *Hámid Karzai* vezetésével.

Nemzetközi stabilizációs haderő (ISAF) alakult, amely 2001–2014 között működött Afganisztánban. 2003-tól a NATO vette át a vezetését, és összesen 51 NATO-tagállam és partnerország vett benne részt, köztük 2004-től Magyarország is (az afganisztáni misszióban 2011-ig 6 magyar katona halt hősi halált). Az ISAF legnagyobb létszámát 2011-ben érte el, több mint 130 ezer főt. Feladata az újjáépítés és a fejlesztés biztosítása, valamint az afgán kormány támogatása volt. Polgári és katonai szakértőkből álló *Tartományi Újjáépítési Csoportokat* (PRT-eket) hoztak létre, amelyek egy-egy tartomány újjáépítési projektjein dolgoztak, vagy a segítségnyújtásban részt vevő más szervezetek biztonságát szavatolták. A PRT-eket nemzeti vagy nemzetközi biztonsági erők támogatták. 2015-ben az ISAF-missziót az *Eltökélt Támogatás* (RSM) váltotta fel, amelynek fő feladata az afgán nemzeti és biztonsági erők kiképzése, tanácsadása és támogatása.

A szövetségesek inváziójának 2001-ben tehát sikerült megtörnie a tálib hegemoniát Afganisztánban, és az amerikaiak a *terror elleni háború* keretében számos tálib vezetőt kézre is kerítették. (Az al-Káida vezetőjét, Oszama bin Ládent 2011-ben sikerült amerikai különleges egységeknek likvidálniuk Pakisztán területén.) Pár év elteltével azonban ismét erősödni kezdett a tálib mozgalom, különösen az ország déli és keleti részein (főként az afgán–pakisztáni határövezetben), és sok menekültet sikerült soraikba toborozniuk. 2015 óta az Iszlám Állam nevű nemzetközi terrorszervezet is fokozza jelenlétét az országban. Afganisztán helyzetét jelenleg súlyos bizonytalanságok terhelik: küzdeni kell a fegyver- és kábítószer-kereskedelemmel (2017-ben rekordtermést, 9000 tonna ópiumot állítottak elő az országban), a nagyfokú szegénységgel, az infrastruktúra elmaradottságával stb.

2018-ban a tálibok tovább fokozták tevékenységüket, és az év végére fennhatóságuk kiterjedt Afganisztán területének 50%-ára. 2019 elején tárgyalások kezdődtek az amerikaiak és a tálibok között egy békemegállapodás-tervezetről, amelynek értelmében a dokumentum aláírását követő másfél éven belül a külföldi csapatok elhagyják Afganisztánt. 2020 februárjában amerikai–tálib megállapodást írtak alá, amely megnyitotta az utat az amerikai csapatok afganisztáni kivonása előtt, és magában foglalta a tálib garanciákat, miszerint az ország területét nem használják fel terrorista tevékenységre. Ugyanezen év szeptemberében a tálibok, az afgán kormány és a civil társadalom képviselői közel húsz év háborúskodás után először találkoztak szemtől szemben a katarai Dohában. A tárgyalások – amelyeket hónapokig halogattak a korábbi amerikai–tálib megállapodásban javasolt fogolycsere miatt – azután kezdődtek meg, hogy az afgán kormány 5000 tálib foglyot bocsátott szabadon.

2021 áprilisában Joe Biden elnök bejelentette, hogy az Egyesült Államok 2021. szeptember 11-ig kivonja csapatait Afganisztán területéről, függetlenül attól, hogy az afganisztáni kormány és a tálibok közötti béketárgyalásokban előrelépés történik-e, vagy a tálibok csökkentik az afgán biztonsági erők és állampolgárok elleni támadásokat. Az afganisztáni NATO-csapatok is távoztak. Biden szerint Washington továbbra is segíti az afgán biztonsági erőket és támogatja a békefolyamatot. A tálibok kinyilvánították, hogy addig nem vesznek részt semmilyen, az Afganisztán jövőjével foglalkozó tárgyaláson, amíg az összes külföldi katonai erő kivonása meg nem történik.

2021 augusztusában a csekély ellenállással szembesülve a tálib harcosok lerohták a fővárost, Kabult, majd órákkal azután, hogy Gáni elnök elhagyta az országot, elfoglalták az elnöki

palotát is. A tálib hatalomátvétel azonban nem jelentette a terrrorszervezetek jelenlétének megszűntét: az Iszlám Állam Horaszán Tartomány nevű szervezete – más szervezetek mellett – még mindig jelen van az országban, és folytatja tevékenységét. 2022 augusztusában Kabulban felrobantották Rahimullah Hakkáni sejket, a tálibok egyik befolyásos vallástudósát. Szakértők attól tartanak, hogy a tálibok és a szélsőséges terrrorszervezetek közötti rivalizálás újabb erőszak-hullámhoz vezet. Az országban jelenleg mintegy 25 millió fő szorul humanitárius segítségre. Mindezek figyelembevételével felmerül a kérdés, hogy a 20 éve tartó háború befejeződése után tartós béke vár-e az országra.

3.3.9. Az Iszlám Állam

Az Iszlám Állam (IÁ) mint jelenség kialakulásának megértéséhez három nagyobb fegyveres konfliktust kell megemlítenünk: a szovjet–afgán háborút (1979–1989), a harmadik öbölháborút (2003–2011) és a *szíriai polgárháborút* (2011-től). Afganisztánban a szovjetek ellen harcoló mudzsahedek között számos külföldi is szolgált, akik közül sokan az iszlám radikalizmus ideológiájától vezérelve, a győztes háború után hazatérve otthon is folytatták harcukat. Ilyen volt a jordániai származású *Abu Musz'ab al-Zarkávi* is, aki az Iszlám Állam elődszervezetét alapította meg 1999-ben. A terrrorszervezet először az al-Káida terrorhálózat szimpatizánsaként működött, 2003-tól Irakba helyezte át tevékenységét, majd 2004-ben hivatalosan is hűségesküt tett Oszama bin Ladennek. Irakban az amerikai megszállók és az őket támogató helyi erők elleni harcba bekapcsolódva hamar hírnevet szereztek maguknak brutális merényleteikkel és kivégzéseikkel. Zarkávi az al-Káida vezetésével ellentétben úgy gondolta, hogy a „hitetlen” amerikaiakat támogató rezsimeket nem szükséges széles körű társadalmi támogatottsággal megdönteni, elég, ha kegyetlenséggel és megfélemlítéssel radikalizálják a társadalom szunnita csoportjait. Ezért az amerikaiak és a velük kollaboráló erők elleni támadások mellett, sőt azokat megelőző prioritással, célul tűzte ki a síita-szunnita ellentétek felkorbácsolását brutális eszközökkel. 2006-ban az amerikaiak egy légitámadás során megölték ugyan Zarkávit, azonban a szervezet tevékenységét ezzel nem sikerült megtörni, annak vezetését 2010-ben az iraki származású *Abu Bakr al-Bagdádi* vette át. Bagdádi három év alatt teljesen átszervezte a terrrorszervezet tevékenységét, és 2013-ra már jelentős iraki és szíriai területeket birtokolt.

Szíriában ugyanis az *arab tavasz*nak nevezett folyamat eredményeként 2011 tavaszán kormányellenes tüntetések alakultak ki, amelyek rövidesen polgárháborúba sodorták az országot. Az arab tavasz Tunéziából indult, ahol a tüntetőknek sikerült elérniük az elnök lemondását, és ennek azért volt akkora mozgósító hatása az egész térségre nézve, mert ez volt az első olyan eset, amikor egy arab kormányzatot közvetlenül az utcai tüntetések hatására távolítottak el. Az arab tavasz Tunéziából áterjedt többek között Algériára, Jordániára, Jemenre, Líbiára és Szíriára is.

A 2013-as esztendő fordulatot hozott a polgárháború menetében, amennyiben a kormányerők meg tudták ragadni a kezdeményezést. Ez azután következett be, hogy egyértelművé vált: a nemzetközi közösség nem avatkozik be Szíriában közvetlen katonai erőkkel. Az Aszadhoz hű fegyveres erőknek (amelyek szövetségeseként lépett fel a Hezbollah síita terrrorszervezet és egyes iraki síita milíciák) kedvezett az is, hogy a kormány ellen harcolók tábora nem volt egységes: a mérsékelt erők mellett feltűntek iszlamista milíciák, mint az al-Káida szervezethez tartozó an-Núszra Front vagy a már fent említett IÁ elődszervezete. Ezenkívül a polgárháborúban

a kurd fegyveres milíciák is részt vesznek, amelyek alapvetően a kurd önvédelmet szolgálják és autonómiára törekednek.²

Az IÁ ezen a néven 2014-ben nevezte meg önmagát, miután elfoglalta Irak második legnagyobb városát, Moszult. Függetlenedve az al-Kaidától az IÁ kikiáltotta kalifátusát azzal a céllal, hogy minden muszlimot egyesítsen és az iszlámot az egész világon elterjessze. Az IÁ *magszervezete* – azaz egybefüggő területet birtokló fegyveres milíciája – tehát Irakban és Szíriában működött, azonban az al-Kaidához hasonlóan *nemzetközi hálózatot* épített ki, amely az egész világot fenyegeti. Európa államai elsősorban a terrorizmus és a tevékenysége nyomán kibontakozó menekülthullám kihívásaival kénytelenek szembenézni.

2014-ben az IÁ előretörésére válaszul az ellenzéki erők (köztük az an-Núszra Front is) nyílt hadjáratot indítottak a szervezet ellen, amely jelentős területeket veszített ugyan Szíriában, azonban még így is sikerült megerősítenie hatalmát Rakkában (az első tartományi fővárosban, amelyet az ellenzéknek sikerült elfoglalnia a kormányerőktől még 2013-ban) és az Eufrátesz folyó vidékén. 2014 második felében az IÁ ellentámadásba átmenve jelentős területeket foglalt el, miközben a nemzetközi terrorhálózata is ugrásszerű növekedésnek indult világszerte. Szíriában és Irakban hadjáratot indítottak Erbil, Bagdad és Kobane elfoglalása céljából. Erbil az iraki kurdok Kurd Regionális Kormányzatának fővárosa; Bagdad az iraki, síita többségű, központi kormány székhelye; Kobane határvárosa pedig a szíriai kurdok számára volt kiemelkedő jelentőségű. Mindez a térség három vallási-etnikai csoportja elleni hadjáratot jelentette. A hadjárat következtében humanitárius válság alakult ki: az IÁ harcosai kegyetlenül lemészároltak legalább ötezer kisebbséghez tartozó (főként jazidi) lakost, további 50 ezer fő menekülni kényszerült, és szintén több ezren kerültek modern rabszolgasorba.

A támadás végül mindhárom irányban kifulladt, és amennyire fokozta a fenti lépés az IÁ imázsát a szunnita arabok között, annyira fel is hívta a nemzetközi közösség figyelmét a szervezet keltette veszélyre Irak és Szíria meggyengült államaival szemben. Ennek köszönhetően az USA és szövetségesei beavatkoztak 2014 második felétől kezdve: Irak területe felett hajtottak végre légitámadásokat, aminek jogi alapja az iraki kormány kérése volt. A légitámadások kiterjedtek Szíriára is, és Obama elnök bejelentette egy IÁ-ellenes koalíció létrejöttét, amelyhez a következő másfél évben összesen 66 ország csatlakozott. Magyarország az MH Iraki Kiképzés-biztosító Kontingenst küldte Erbilbe, hogy ott kiképzési és őrző-védő feladatokat lásson el.

A várt egyértelmű visszaszorulás helyett az IÁ azonban ismét meglepte a világ közvéleményét: 2015 tavaszán újabb szíriai és iraki városokat tudott elfoglalni, 2015 nyarára a szervezet birtokolta Szíria területének körülbelül felét. A magszervezet mellett a hálózat is egyre intenzívebb tevékenységbe kezdett, és merényletek sorát hajtotta végre Szaúd-Arábiában, Kuvaitban, Tunéziában, Jemenben, Törökországban, valamint Franciaországban, Belgiumban és Németországban is. 2015 novemberében az IÁ fegyveresei Párizsban elkövették a legnagyobb európai terrortámadást a 2004-es madridi robbantás óta.

Az IÁ iraki és szíriai sikereinek ellensúlyozásaként a nyugati beavatkozás intenzívebbé vált, 2015 őszén pedig megindultak az orosz légitámadások is Szíria területén. Az egyik legfontosabb különbség az amerikai és az orosz beavatkozás között az, hogy míg az USA-nak és szövetségeseinek csak Irak területén volt felhatalmazása beavatkozni, addig Moszkvát az Aszad-kormány

² A kurdkérdés az egész régiót érinti, hiszen Szíriában 2 millió, Irakban 6,5 millió, Törökországban 20 millió (Iránban pedig 7,5 millió) kurd él. A szíriai, az iraki és a törökországi kurdok fegyveres harcot folytatnak önvédelmük és autonómiájuk kivívása és megtartása érdekében, ami bonyolítja a régió biztonságpolitikai helyzetét.

kérte fel erre. A másik fontos különbség pedig, hogy elemzők szerint az orosz támadások döntő többsége az Iszlám Állam és más terrrorszervezetek helyett a mérsékelt ellenzéki erőket érte. Ennek köszönhetően az Aszad-rezsimnek fokozatosan egyre több területet sikerült visszafoglalnia – 2016 végére Aleppót, az ország legnagyobb városát, 2018 nyarára pedig az ország déli körzeteit is, egészen a jordániai és az izraeli határig.

Törökország 2016 augusztusában az IÁ elleni katonai beavatkozással előzte meg az USA támogatását élvező kurd erőket, hogy az IÁ-tól elfoglalandó területtel összefüggő, autonóm területre tegyenek szert. 2018 januárjában a török haderő újabb szárazföldi műveleteket indított a kurd lázadók egyes észak-szíriai körzetekből való elűzése érdekében.

2017 őszére az IÁ által uralt területek fokozatosan tovább zsugorodtak: a szervezet kénytelen volt elhagyni Rakkát is, szíriai központját. 2018 őszén és telén a kurdok vezette Szíriai Demokratikus Erők (kurd, arab, asszír és csecsen fegyveres milíciák szövetsége) az IÁ által birtokolt területet egy parányi enklávévá szorította vissza a szíriai–iraki határ mentén. Ugyanekkor az Aszad-rezsim hivatalosan is engedélyezte Irak számára, hogy szíriai területen is harcolhatnak az IÁ katonái ellen, ezzel is meggyorsítva a szervezet felszámolását.

Az egykor közel 90 ezer négyzetkilométernyi magterületet és közel 8 milliós lakosságot is birtokló szervezet területi uralmát ugyan 2019-re sikerült felszámolni, azonban a csoport továbbra is komoly regionális és globális fenyegetést jelent. 2023 áprilisában a török erők likvidálták a szervezet feltételezett vezetőjét Szíriában (akinek elődje 2022 októberében vesztette életét), ennek ellenére azonban becslések szerint még mintegy 6–10 ezer fő közötti harcosa van Szíriában és Irakban, akik továbbra is különböző merényleteket hajtanak végre. Az IÁ regionális fiókszervezetei más válságövezetekben is fenyegetést jelentenek, az ENSZ szerint a legerőteljesebb és legjobban kiépített hálózatok Afganisztánban, Szomáliában és a Csád-tó medencéjében működnek.

3.3.10. Ukrajna

Ukrajna 1991-ben, a Szovjetunió szétesésekor vált független állammá. A piacgazdaságba való átmenet súlyos gazdasági válságot eredményezett, az ország GDP-je közel 50%-kal esett vissza. Ennek következtében az ukrán társadalom többsége a gazdasági átalakulást megrázkódtatásként élte meg, óriásira nőttek a társadalmi egyenlőtlenségek. A történelmi választóvonalak mentén is törésvonalak alakultak ki: az ország nyugati régiói inkább az európai országokkal alakítottak ki szoros gazdasági kapcsolatokat, míg a keleti területek főként Oroszországgal. A privatizáció során hatalmas vagyonra szert tevő oligarchák politikai befolyásukat is megnövelték. 2004-ig az egymással szemben álló hatalmi csoportok ellentéteit sikerült kiegyensúlyozni, azonban a 2000-es évek második felében ez a törékeny egyensúly felborult. Innentől kezdve az ukrán belpolitikát az oligarchák hatalmi harca határozta meg. A 2004-es elnökválasztási kampányból az Oroszország irányába való orientációt képviselő *Viktor Janukovics* került ki győztesen, azonban a „nyugatos” ellenzék választási csalásra hivatkozott, és ennek következtében kitört az úgynevezett *narancsos forradalom*. Az ekkor hatalomra kerülő politikai erők Kijvet 2010-ig az európai integráció vonalára állították, ezzel szemben az oroszok gyakran éltek az úgynevezett *gázfegyver* alkalmazásával (azaz a földgázszállítások leállításával). Ukrajna ugyanis energetikai szempontból rendkívüli mértékben kiszolgáltatott az orosz kőolaj- és földgázszállításoknak, ennek következtében Moszkva továbbra is jelentős befolyást gyakorolt.

A 2010-es elnökválasztáson ismét az „oroszos” és a „nyugatos” vonal került egymással szembe, és a párharcból ekkor az előbbi irányzat került ki győztesen: Janukovics ült az elnöki székbe. Ukrajna ettől kezdve egyfajta hintapolitikát folytatott Moszkva és Brüsszel között. Az államfő szorosabbra fűzte politikai és gazdasági kapcsolatait Oroszországgal, de az EU felé is gesztusokat tett. Előkészítette az Európa Unióval kötendő társulási szerződést, majd azt 2013-ban mégis visszautasította, ez a lépés súlyos társadalmi elégedetlenséghez és a kijevi *Majdan téri* tüntetéssorozathoz vezetett (*Euromajdan mozgalom*). A kibontakozó erőszakos cselekmények hatására Janukovics 2014 februárjában Oroszországba menekült, és az új nyugatbarát vezetést az USA és az EU legitimnek ismerte el. Új ukrán nyelvtörvény bevezetését készítették elő, amely jelentősen csorbította a kisebbségek (köztük nagyszámú orosz) jogait. Ezzel lezárult a konfliktus *első szakasza*.

A *második szakasz* akkor kezdődött, amikor az oroszbarát elnök elmenekülése után pár nappal, 2014. február 27–28-án nemzeti azonosító nélküli orosz különleges műveleti erők szállták meg a Krím félsziget stratégiai pontjait, a terület orosz etnikumának védelmére hivatkozva. (A félsziget a 18. század óta Oroszországhoz tartozott, csak 1954-ben került az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársasághoz. 1991 után széles körű autonómiával bírt.) Az orosz erők sikeresen blokkolták az ukrán haderő krími bázisait és a főbb objektumokat, így komolyabb harctevékenység nélkül tudták megszállni a félszigetet. Március 1-jén az orosz parlament felsőháza felhatalmazta Putyint a fegyveres erők Ukrajnában történő alkalmazására a politikai helyzet stabilizálódásáig. A Krím félszigeten oroszbarát csoportok tüntettek, és megszállták a kormányzati épületeket. A krími autonóm parlament kikiáltotta a terület függetlenségét, és referendumot tartottak az Oroszországhoz történő csatlakozásról. A vitatható körülmények között rendezett népszavazáson a döntő többség az Oroszországi Föderációhoz történő csatlakozás mellett voksolt. Ennek következtében március 18-án aláírták az orosz–krími államközi megállapodást, így a Krími Köztársaság és Szevasztopol Oroszország részévé vált. Válaszul a Nyugat gazdasági szankciókat léptetett életbe Oroszország ellen, és az ENSZ Közgyűlése érvénytelennek nyilvánította a megrendezett referendumot.

A krími eseményekkel párhuzamosan Ukrajna keleti területein, elsősorban Donyeck és Luhanszk megyékben is demonstrációk kezdődtek, amelyek hamarosan fegyveres összecsapásokká fajultak. Erre válaszul 2014 áprilisában Ukrajna bejelentette a terrorellenes műveletek megindulását, és kezdetét vette a fegyveres küzdelem. Ugyanekkor a hónapban Donyeck és Luhanszk megyék függetlenségi nyilatkozatot tettek, majd májusban függetlenségi népszavazást tartottak, és az újonnan megalakult népköztársaságok létrehozták az Új-Oroszországi Népköztársaságok Szövetségét (Novorosszíját).

Májusban *Petro Porosenkót* választották Ukrajna elnökének. Az ukrán haderő ellentámadása során, 2014 nyarán sikerült területeket visszafoglalni a szeparatista erőktől. Ugyanekkor viszont a konfliktus nagyobb nemzetközi dimenzióba lépett: feltehetően oroszbarát szeparatista erők júliusban lelőtték a malajziai légitársaság MH-17-es utasszállító repülőgépét. Ezzel a konfliktus egyúttal a *harmadik szakaszába* lépett. A konfliktust egyre nagyobb nemzetközi figyelem kísérte, ami ennek következtében egyre jobban kiszélesedett. Az ukrán ellentámadás sikerességét ellensúlyozandó, Moszkva augusztusban közvetlenül – de hivatalosan továbbra is tagadva – beavatkozott a konfliktusba: orosz egységek támadást indítottak az Azovi-tenger mentén, Mariupol elfoglalásának céljával. Ennek következtében összeomlott az ukrán erők által Donyeck és Luhanszk visszavétele érdekében folytatott hadművelet, kialakult az *ilovajszki katlan*, amelyben az ukrán erők súlyos vereséget szenvedtek.

A harcokat a 2014 szeptemberében Franciaország, Németország, Oroszország és Ukrajna részvételével tartott tárgyalások eredményeképp létrejött *minszi fegyverszünet* (*Minszk I.*) függesztette fel (ez egyben a konfliktus *negyedik szakaszának* kezdete). Az ugyancsak szeptemberi walesi NATO-csúcstalálkozó az ukrán válság kapcsán kialakult NATO–orosz szembenállás jegyében telt. A tagállamok a találkozó során döntöttek az Ukrajnának nyújtott támogatásokról, továbbá az Oroszország által képviselt fenyegetésekre adott válaszul elfogadták a *készenléti akciót*tervet. A nyugati országok folyamatosan erősítették az Oroszország ellen már korábban bevezetett szankciós politikát. A válságnak tehát van egy erős geopolitikai olvasata is, amely szerint Ukrajna csupán az elszenvedő alanya az USA, az EU és Oroszország közötti hatalmi vetélkedésnek. 2000-ben Vlagyimir Putyin került hatalomra Oroszországban, aki a növekvő energiaárakból származó bevételekre támaszkodva célul tűzte ki az orosz fegyveres erők átfogó modernizációját, és Oroszországot vissza kívánta emelni a nagyhatalmak sorába. A 2008-as orosz–grúz háború a 2014-es ukrainai konfliktus egyfajta előzményének is tekinthető, mivel Oroszország ettől a ponttól kész volt akár katonai erővel is érvényesíteni akaratát a régió belül. Egyes elemzők szerint ez egyfajta válasz volt a NATO bővítéseire (például balti államok, 2004), színes forradalmaira (Grúzia 2003, Ukrajna 2004, Kirgizisztán 2005), valamint az EU keleti partnerségi politikájára.

A minszi tűzszünet eredményeképp a harcok intenzitása jelentős mértékben csökkent, de összecsapások továbbra is folytak. Ezek gócpontja a *donyecki reptér* volt, ahol a szeparatista erők szeptember végén támadásba lendültek. A 2015 januárjáig elhúzódó harcokban mindkét fél jelentős áldozatokat hozott. A reptér birtokbavétele érdekében indított, egyre hevesebb támadások következtében január végén kiújultak a harcok, amelyek végül a *debalcevoi katlancsatában* csúcsosodtak ki. A szeparatista erőknek jelentős veszteség árán végül sikerült felszámolniuk az ukrán csapatok ellenállását, ami 2015 februárjában egy újabb tűzszüneti megállapodáshoz vezetett (*Minszk II.*).

Az újabb tűzszünettel vette kezdetét a konfliktus *ötödik szakasza*. A szemben álló felek kivonták nehézfegyvereiket, és a helyenként fellángoló összecsapásoktól eltekintve sikerült fenntartani a megállapodást. 2016 augusztusában az orosz fél szerint ukrán diverzáns akciók végrehajtására került sor a Krím félszigeten, orosz oldalról halálos áldozatai is voltak, azonban ezt az ukrán fél tagadta. 2018 novemberében a Krím félszigetnél található Kercsi-szorosnál orosz katonai egységek tüzet nyitottak az ukrán haditengerészet hajóira, három hajót elfoglaltak, és az incidens során két ukrán tengerész is megsérült (*kercsi incidens*). A Nyugat orosz agressziónak minősítette az eseményt, és Porosenko ukrán elnök válaszul 30 napos hadiállapotot – az ukrán jogrendben a rendkívüli állapot egy formája – vezetett be az ország tíz megyéjében. A folyamatos összecsapások ellenére jelentős területi változásra tehát a második minszi megállapodás megkötése óta nem került sor, a helyzet azonban továbbra is feszült és bizonytalan maradt Ukrajnában.

Gyökeres fordulatot hozott a 2014 óta tartó konfliktussorozatban, hogy Oroszország 2022. február 24-én megtámadta Ukrajnát. Putyin a lépést az orosz állami televízióban elmondott beszédében különleges katonai műveletnek nyilvánította, és céljául az ország demilitarizálását és náciitlanítását nevezte meg. Ezt megelőzően már 2021 novemberében jelentések érkeztek arról, hogy mintegy 100 ezer orosz katona állomásozik az orosz–ukrán határnál, az igazán látványos mozgósítás azonban 2022 januárjában kezdődött meg.

Az orosz haderő támadását a luhanszki és a donyecki szeparatista államok – amelyek függetlenségét az orosz elnök pár nappal korábban ismerte el – milíciái is támogatták, és azok Oroszországon és a Krím félszigeten kívül Fehéroroszország területéről is indultak. A szárazföldi erők támadásával egy időben az oroszok rakétacsapásokat hajtottak végre több ukrán nagyváros és katonai bázis ellen. Volodimir Zelenskij ukrán elnök általános mozgósítást hirdetett, és hamarosan

a 18 és 60 év közötti ukrán férfiaknak tilos lett elhagyniuk az országot. Az EU és több nyugati ország – köztük Magyarország is – megnyitotta kapuit az Ukrajnából menekülő tömegek előtt, így 2023 májusáig az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságának adatai szerint 21 237 833 fő menekült el, és 12 542 363 főre becsülik azok számát, akik azóta visszatérhettek hazájukba.

Az orosz támadás egyik fő iránya az ukrán főváros, Kijev volt. A kezdeti orosz sikerek után, amelyeknek köszönhetően több fővárosi agglomerációs települést is elfoglaltak, teljes bekerítéssel fenyegetve a várost, az ukrán haderő ellentámadásba ment át, így 2022 áprilisára ukrán győzelemmel ért véget a kijevi csata. A Kijev környéki harcok egyik szomorú eseménye volt a bucsai mészárlás, amely az ukrán kormány és a nemzetközi közvélemény megítélése szerint orosz háborús bűncselekmény volt mintegy 400 ukrán civil lakos ellen. Az orosz fél azt állítja, hogy nemzetközi összeesküvés és lejárató kampány történt.

Az orosz támadás másik fő iránya délen indult meg, és a támadók itt érték el legnagyobb sikereiket. A Krímből kiindulva az egyik támadó szárny célja Mariupol elfoglalása volt, hogy összeköttetést teremtsenek a donyecki szeparatista területtel. A mintegy 450 ezres lakosú város elfoglalásáért több irányból indított véres ostrom kezdődött, amely 2022. május közepén ukrán megadással ért véget. Ugyancsak a déli területeken sikerült elfoglalniuk Melitopolt és Herszont is.

2022. március végén és április elején az orosz erők északon kiűrték a kijevi, a csernyihivi és a szumi területet, így a visszavonulás eredményeként megghiúsult a gyors lefolyású háború, nem sikerült elfoglalniuk az ukrán fővárost és likvidálni vagy megbuktatni az ukrán vezetést. Az ukrán sikerben nagy szerepet játszottak a nyugati haditechnikai eszközök, mint az NLAW és a Javelin páncéltörő rákéták vagy a Bayraktar drónok. Az orosz fél nem tudta megszerezni a légi uralmat sem. Az ukrán erők rajtaütésekkel zavarták vagy bénították meg az orosz logisztikai ellátást, és nagy veszteségeket okoztak haditechnikai eszközökben és élőerőben.

2022. április 19-én Szergej Lavrov orosz külügyminiszter bejelentette, hogy megkezdődik az orosz különleges katonai művelet második fázisa, amelynek célja Donyeck és Luhanszk megyék teljes területének elfoglalása. Az újabb orosz támadások következtében június végére sikerült elfoglalniuk Szejverodonecket, és július elejére egész Luhanszk megye ellenőrzésük alá került.

2022 nyarán újabb nagy mennyiségű nyugati haditechnika érkezett Ukrajnába, amelyek közül ki kell emelni az amerikai HIMARS harcászati ballisztikus rakétarendszert, illetve az ugyancsak amerikai M777-es vontatott nehéztarackot. Ezekkel az eszközökkel ellensúlyozni lehetett az orosz tűzérségi fölényt, ami lehetővé tette az ukrán ellentámadás őszi megindítását, és ennek eredményeként a Dnyepertől nyugatra fekvő területeket sikerült felszabadítani. Szeptember–október folyamán az ukrán erők Harkiv térségében is támadást indítottak, és az oroszokat az Oszkol folyó vonala mögé szorították vissza, felszabadítva közel 8000 km²-nyi területet. A hadszíntér egyetlen régiója, ahol az oroszok megtartották a kezdeményezést, a donbaszi régió volt. Itt az orosz erők augusztus 1-jén megkezdték Bahmut városának ostromát.

2022 novemberétől kezdetét vette a háború újabb szakasza, amely leginkább állásháborúban nyilvánult meg, ahol a felek naponta több száz fős veszteséget voltak kénytelenek elkönyvelni. A 2022 szeptemberében Oroszországban bejelentett részleges mozgósításnak köszönhetően több ezer újonc jelent meg az ukrán hadszíntéren, és a harcokban egyre kiemeltebb szerepet kaptak a Wagner-csoport harcosai is. A főként a donbaszi régióra és Bahmut városának elfoglalására koncentrálódó állásháború még 2023 májusában is folytatódott.

Közben 2022. szeptember 23–27. között az orosz hatóságok az általuk elfoglalt herszoni, zaporizzsjai, luhanzski és donyecki területeken népszavazást rendeztek, amelynek eredményeként kimondták a vonatkozó területek csatlakozását Oroszországhoz. A lépést a nemzetközi közvélemény nem ismerte el.

2023. év elejére az arcvonalak nagyrészt befagytak, a háború állásháborúvá vált, jelentős területmozgások nélkül. Az orosz hadsereg folytatta a támadásokat a Donbasz térségében, különösen Bahmut körül, amely végül orosz kézre került. Ukrajna 2023 nyarán nagyszabású ellentámadást indított, főként Zaporizzsja és Donyeck térségében, de a jól kiépített orosz védelmi vonalak miatt csak minimális területi nyereséget ért el. Az év végére az arcvonalak továbbra is stabilak maradtak, egyik fél sem tudott döntő áttörést elérni.

2024-ben a háború jellege nem változott jelentősen: folytatódtak a dróntámadások, tüzérségi párbajok és kisebb helyi offenzívák. Mindkét fél jelentős veszteségeket szenvedett, miközben a nemzetközi támogatás és fegyverszállítások továbbra is kulcsszerepet játszottak. A béketárgyalások iránti igény erősödött, de áttörés nem történt. A humanitárius helyzet tovább romlott, az infrastruktúra pusztulása és a civil áldozatok száma nőtt.

2024. augusztus 6-án az ukrán fegyveres erők nagyszabású támadást indítottak Oroszország kurszki régiója ellen, harckocsik és páncélozott járművek támogatásával, mintegy 1000 katona részvételével. Az ukrán erők két nap alatt 10 kilométert haladtak előre, és több települést elfoglaltak a Szudzsjai járásban; Oroszország rendkívüli állapotot hirdetett, tartalékosokat vezényelt a térségbe, és „terrorizmusellenes műveletet” indított. A művelet célja részben a Szumi és Harkiv régiók védelme, részben pedig az volt, hogy Ukrajna demonstrálja támadóképességét és destabilizálja az orosz háterszágot.

2024-ben Észak-Korea katonákat küldött Oroszország megsegítésére az ukrainai háborúba. A csapatok bevetéséről szóló döntés a két ország közötti katonai szövetség alapján történt. Becslések szerint 11-12 000 észak-koreai katona harcol orosz oldalon, s a dél-koreai hírszerzés szerint eddig mintegy 600–4700 észak-koreai katona veszíthette életét a harcokban. Az észak-koreai katonák főként támadó műveletekben vesznek részt, hagyományos, szovjet típusú taktikát alkalmazva, nagy létszámukra támaszkodva. Jelenlétük jelentős probléma az ukrán erők számára. Ezenkívül Észak-Korea számottevő mennyiségű fegyvert, lőszert és drónokat is szállít Oroszországnak. Az Egyesült Államok és szövetségesei elítélték Észak-Korea közvetlen részvételét, amely sérti az ENSZ-szankciókat, és a háború elhúzódásáért is felelőssé teszik Phenjant.

2025 elején is folytatódtak a harcok, de egyre erősebb lett a diplomáciai nyomás a béketárgyalások megkezdésére. 2025 tavaszán amerikai közvetítéssel elindultak a béketárgyalások, de még nem született végleges megállapodás. Az ukrán és orosz erők továbbra is főként drónokkal, tüzérséggel és kisebb egységekkel vívnak harcot, az arcvonalak jelentősen nem változtak.

Az Európai Unó számos szankciót fogadott el válaszul Oroszország Ukrajna elleni agressziójára, valamint Donyeck, Luhanszk, Zaporizzsja és Herszon régióinak jogellenes annektálására. Az intézkedések célja gyengíteni Oroszország gazdasági bázisát, megfosztani Oroszországot kritikus technológiáktól és piacoktól, valamint jelentősen korlátozni a hadviselésre irányuló képességeit. Ezzel összefüggésben az EU szankciókat fogadott el az alábbiakkal szemben is: Fehéroroszország, válaszul az Ukrajna elleni invázióban való részvételére, valamint Irán, iráni drónoknak az Ukrajna elleni orosz agresszióban való használatával összefüggésben. Az első szankciós csomagot még 2022 februárjában hozták meg, ezt további kilenc kísérte 2023 februárjáig. Mivel az elmúlt évtizedekben Oroszország Európa jelentős energiabeszállítója volt, a háború és a szankciók következtében Európában és a világ számos részén energiaválság bontakozott ki.

Az orosz–ukrán konfliktus a második világháború befejeződése után kétségtelenül a legvéresebb európai konfliktus, amely súlyos globális katonai, politikai és gazdasági hatásokat indukál, és a háború eszkalálódásának veszélye akár a Kelet és a Nyugat között közvetlen konfrontációt is eredményezhet.

Ajánlott irodalom

- ARANY Anett – N. RÓZSA Erzsébet – SZALAI Máté (2016): *Az Iszlám Állam kalifátusa. Az átalakuló Közel-Kelet*. Budapest: Osiris – Külügyi és Külgazdasági Intézet.
- BOLDIZSÁR Gábor – WAGNER Péter (2014): *A Magyar Honvédség befejezett szárazföldi műveletei Afganisztánban. Tapasztalatgyűjtemény*. Budapest: Nemzeti Közszerződési Egyetem.
- DIÓSZEGHY István – HARSÁNYI Iván – NÉMETH István szerk. (2001): *20. századi egyetemes történet*. II–III. Budapest: Korona.
- FEKETE Csanád (2018): *Az ukrán válság – okok, események kronológia*. Budapest: Dialóg Campus.
- HORVÁTH Csaba (1999): *Az 1945 utáni legjelentősebb helyi háborúk és azok tapasztalatai*. Budapest: Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem.
- TÖRŐ Lajos (2015): A délszláv háború történelmi okai, eseményei és következményei. *Hadtudományi Szemle*, 8(1), 270–282.

Ellenőrző kérdések

1. Sorolja fel a hidegháború szakaszait!
2. Soroljon fel legalább öt 1945 utáni helyi háborút!
3. Mit jelent a televíziós háború kifejezés?
4. Melyik két fő elemből épül fel az Iszlám Állam, és ebből melyik jelent közvetlen veszélyt Európára?
5. Ismertesse az afganisztáni háború szakaszait és fő jellemzőit!
6. Mikor és mely felek között zajlott a hatnapos háború?
7. Mit jelent a *gázfegyver* kifejezés?